

MACHO LOOKS

Lahden ammattikorkeakoulu
Viestinnän koulutusohjelma
Valokuvauksen suuntautumisvaihtoehto

Opinnäytetyö

31. 5. 2006

Johanna Kannasmaa ja Karoliina Paatos

Työtämme ovat tukeneet Valtion valokuvataidetoimikunta sekä Lappeenrannan kulttuuritoimi.

Lahden ammattikorkeakoulu
Viestinnän koulutusohjelma

KANNASMAA, JOHANNA & PAATOS, KAROLIINA: Macho Looks

Ohjaaja: Stefan Bremer

Valokuvauksen opinnäytetyö, 55 sivua, 2 liitesivua

Kevät 2006

TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyömme käsittelee kuvien kautta Länsi-Balkanin ja erityisesti Bosnian homososiaalista (macho)mieskulttuuria ja sen eri ilmenemismuotoja, sekä omaa törmäystämme tähän meille vieraaseen kulttuuriin.

Teoriaosiossa käsittelemme valtaa Michel Foucault'n kautta, Judith Butlerin käsitettä heteroseksuaalisesta hegemoniasta sekä subjektia ja identiteettiä Butlerin ja Stuart Hallin hengessä. Käymme läpi modernin mieheyden ihanteita sekä Balkanin tilannetta yleisemmin. Käsittelemme patriarkaatia ja homososiaalista kulttuuria Balkanilla, sekä väkivaltaa vallan muotona.

Proessin kuvauksessa esittelemme työmetodimme ja projektimme eri vaiheet yksityiskohtaisesti. Käymme läpi työmme lähtökohtia sekä ne vaiheet, joiden kautta päädyimme valitsemiimme ratkaisuihin.

Kuvusmetodimme pysyivät osin samoina, osin vaihtelivat koko kuvausmatkamme ajan. Metodeitamme olivat mm. tilanteen ja tapahtumien dokumentointi sekä asetelmallinen potrettikuvauus. Pidimme konseptin väljänä, jotta pystyimme reagoimaan tilanteisiin ja ihmisiin mahdollisimman välittömästi. Lähestyimme useimmiten kohteitamme avoimesti, sillä halusimme nähdä, kuinka he asettuivat katsottaviksi. Pyrkimyksenämme oli kuvien ja kuvattavien moni-ilmeisyys, jota sidoimme yhteen kakkossalaman käytöllä.

Kuvaamisemme tapahtui pääasiassa ulkona ja julkisilla paikoilla. Hakeuduimme sinne, mihin miehetkin hakeutuivat. Päädyimme kuvaamaan mm. kadunkulmiin ja baareihin, rannoille ja kahviloihin, jalkapallo-otteluun sekä karateharjoituksiin. Löysimme runsaan ja elävän kulttuurin, joka oli erinomaista materiaalia projektillemme.

Avainsanat: machot, mieskulttuuri, katse, Balkan

Lahti University of Applied Sciences
Degree program in visual communication

KANNASMAA, JOHANNA & PAATOS, KAROLIINA: Macho Looks

Tutor: Stefan Bremer

Scholarly thesis (Research) of Photography, 55 pages, 2 appendices

Spring 2006

ABSTRACT

This research deals with The West-Balkan's and especially Bosnian homosocial (macho)manculture and the different appearances of it through pictures. It also deals with the clash between us and this culture that is strange to us.

The aim of theory is to deal with power by means of Michel Foucault, Judith Butler's concept of heterosexual hegemony and subject and identity in the spirit of Butler and Stuart Hall. We go through the ideals of the modern manhood and the situation in the Balkan area. We deal with the patriarchy and the homosocial culture of the Balkans and violence as a form of power.

In describing the process we introduce our methods and the development of our project in detail. We go through our work from the beginning and the phases that lead us to the final results.

Our methods remained partly unchanged and partly changed throughout our journey. A few examples of our methods: documentation of different situations and happenings and taking portrait pictures. We wanted to keep the concept open so we could react to the situations and people as openly as possible. Usually we approached our models openly because we wanted to see how they pose themselves to us. Our goal was the versatility of pictures and models that we bind up with using two flashes.

We took our pictures mainly outdoors and in public places. We went there, where the men were. We ended up taking pictures in street corners and bars, beaches and cafes, football matches and karate class. We found a rich and lively culture that was excellent material for our project.

Keywords: machos, manculture, look, Balkan

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	7	3.4 Työn eteneminen ja kuvattavien valinta	30
2 POHJUSTUS JA KÄSITTEISTÖÄ	9	3.5 Katukuvaus (huomion hakijat)	31
2.1 Vallasta ja katseesta	9	3.6 Taksikuskit (myös Podgorica)	32
2.1.1 Foucault – kuri ja valvonta	9	3.7 Jalkapallo	35
2.1.2 Vallasta laajemmin	9	3.8 Muut pelit	37
2.2 Heteroseksuaalinen hegemonia	12	3.9 Poikkeavat metodit	38
2.3 Median vallasta	13	3.10 Kuvat, joita emme koskaan saaneet	39
2.4 Subjekti (ja identiteetti)	13	3.10.1 Katseiden yhtälö	39
2.5 Modernin mieheyden ihanteet	16	3.10.2 Bussilastillinen miehiä	39
2.6 Balkan ja Bosnia	17	3.10.3 Miehet ja eläimet	40
2.6.1 Balkanin nykytilanteesta	17	3.10.4 Hieno paikka	40
2.6.2 Poliittinen tilanne	19	3.10.5 Haaveet ja saavuttamattomat kuvat	41
2.6.3 Kuinka katsomme kuvia Balkanilta (Katseen konventiot)	20	4 KOKEMUKSELLINEN OSIO	42
2.6.4 Muslimeista (Bosniassa)	21	4.1 Itsensä voittaminen	42
2.7 Patriarkaatista	21	4.2 Miesten hulluus	42
2.7.1 Homososiaalisuus	22	4.3 Poliisiasema	44
2.8 Väkivallasta	24	5 VAIKUTUKSET	46
2.8.1 Verikosto ja kansan perinteet	24	5.1 Hegemonioista ja rooleista	46
2.9 Kartat entisen Jugoslavian maista ja paikoista, joissa kuvasimme	26	5.2 Tasa-arvosta	46
		5.3 Työmme valokuvan kentässä	49
3 PROSESSIN KUVAUS	27	6 LOPUKSI	50
3.1 Lähtökohdat/mistä kaikki sai alkunsa	27	LÄHTEET	53
3.1.1 Kokemuksia katseesta	27	LIITTEET	55
3.2 Ensimmäisen matkan metodit ja tekniikka	28		
3.3 Toisen matkan työmetodit, niiden kehitys ja valitut tekniikat	29		

Tonci Lapacina, Dubrovnik 2005

1 JOHDANTO

Työmme käsittelee (macho)mieskulttuuria ja sen eri ilmenemismuotoja Länsi-Balkanin ja erityisesti Bosnia ja Hertsegovinan alueella. Emme halunneet lähteä toisintamaan alueelta niin tuttua sotakuvastoa, vaan kuvata kulttuuria, joka elää sodasta huolimatta. Lähestymme aihetta omakohtaisten kokemustemme pohjalta. Olemme olleet Bosniassa kolmeen otteeseen, mutta opinnäytetyömme kuvamateriaali on kokonaisuudessaan viimeiseltä matkaltaamme. Työmme lähtökohtana on ollut tuoda esiin miesten naiseen kohdistama katse, sekä horjuttaa tätä asetelmaa kohdistamalla oma katsemme (kamera) miehiin. Olennaista on myös se, miten miehet ovat asettuneet kuvattaviksemme. Vasta kuvaamisen jälkeen olemme perehtyneet laajemmin mm. mies- ja naistutkimukseen, valtaan sekä katseen instituutin historiaan. Nämä kaikki ovat mielestämme olennainen osa työtämme ja avaimia sen sisältöjen tulkintaan. Työmme on ollut jatkuvasti kehittyvä ja elävä prosessi ja tarkoituksenamme on jatkaa syksyllä kuvaamista. Opinnäytetyöseminaarissa esittelemämme kuvat ovat vain osa lopullisesta kokonaisuudesta. Kirjalliseen osioon on taitettu nekin kuvat, jotka jäävät tästä näyttelystä pois.

Zgembo ja Mercedes Benz 124, Hotel Holiday Inn, Sarajevo 2005

2 POHJUSTUS JA KÄSITTEISTÖÄ

2.1 Vallasta ja katseesta

Käsitlemme aluksi valtaa ja katseen instituutin historiaa mm. Michel Foucault'n teoksen *Tarkeilla ja rangaista* sekä Stuart Hallin *Identiteetin* kautta. Käsitlemme valtaa tuottavana voimana sekä vallan toimintamekanismeja laajemmin. Käsitlemme Judith Butlerin käsitettä heteroseksuaalisesta hegemoniasta ja ajatusta sukupuolesta performanssina. Sivuumme mediaa valtaa tuottavana voimana sekä käymme lyhyesti läpi omia kokemuksiamme katseesta ja katseen valtasuhteista.

2.1.1 Foucault – *kuri ja valvonta*

Michel Foucault käsittelee teoksessaan *Tarkeilla ja rangaista* rankaisemisen tarkoituksen muuttumista ja nykyisen vankilalaitoksen kehitystä. Vankilaa Foucault piti hyvänä esimerkkinä vallankäytöstä ja sen kehityksestä nykyiseen muotoonsa. Kidutus oli aiemmin yleinen rangaistus, mutta 1800-luvun vaihteesta alkaen sen käyttö väheni huomattavasti ja vankiloissa otettiin käyttöön uusia kurinpidon keinoja, kuten *jatkuva valvonta*.

Vankien kaikki toiminta kirjattiin muistiin ja arvioitiin; hyvistä käytöksistä saatiin palkita armahduksella. Vangit tehtiin tietoisiksi heihin alati kohdistuvasta "katseesta". Vankilan tarkoituksena oli koulia rikollisista yhteiskuntakelpoisia ja estää rikosten uusiutuminen. Ihmiset pyrittiin saamaan valvomaan itse itsejään. Samankaltainen kurinpidon ja valvonnan yhdistelmä toimii nykyaikana kaikkialla muuallakin, mm. kouluissa, tehtaissa, sosiaalivirastossa, toimistoissa.

Kuri on Foucault'lle olennainen teema. Kuri ei tarkoita välitöntä ruumiillista kuritusta, vaan järjestelmällistä kurinpitoa.

Kurinpidon tarkoituksena on tuottaa yhteiskunnalle "kuuliaisia ja hyödyllisiä ruumiita". Kurinpitoon kuuluu esim. armeijan ruumiinharjoitteiden lisäksi tilan ja ajan tarkka jaottelu. Toistuvalla päivä- ja viikkojärjestyksellä kesytetään ruumis. Kuritettavaa myös tarkkaillaan ja tutkitaan jatkuvasti. Ihminen oppii tuntemaan tämän järjestelmän katseen itsessään.

Kurinpidon päämääränä on itsekurin luominen. Yhteiskunta luo yksilöitä, jotka tarkkailevat itse itseään (omatunto) ja välttävät poikkeavaa tai väärää käytöstä. Näin kuri toimii ikään kuin itsestään. Vallanpitäjän henkilöllisyys ei ole olennaista, vaan vallan käytön järjestelmällisyys ja jatkuvuus. Kurivalta toimii näin koneistona. Kukaan ei edusta sitä, se on kasvotonta. Samalla kuitenkin koemme, että meitä valvotaan jatkuvasti. Rajoitamme ja ohjaamme itseämme sekä toimintaamme tämän (normalisoivan) "katseen" normin mukaiseksi. (Foucault 2000, 27-29, 472-473.)

2.1.2 Vallasta laajemmin

"Tyhmä itsevaltius voi pitää orjat kurissa rautakahleilla; todellinen valtiomie s sitoo heidät paljon vahvemmin heidän omien ajatustensa kahleilla; hän sitoo tämän ketjun pään järjen kiinteään tasoon; tämä side on sitäkin vahvempi, koska emme tunne sen rakennetta ja luulemme sitä omien kättemme työksi; epätoivo ja aika nakertavat rauta- ja teräskahleita, mutta ne eivät mahda mitään ajatusten totunnaiselle yhteydelle, vaan ainoastaan sitovat sen tiukemmaksi; aivojen pehmeissä säikeissä on lujimpienkin valtakuntien järkkymätön perusta (Foucault 1975,143)." Lainaus on J.M. Servaniilta vuodelta 1767 löytyi Michel Foucaultin kirjasta *Tarkeilla ja rangaista*.

Valta on siis ymmärrettävissä laajemmin kuin vain ihmistä pakottavana tai kahlitsevana voimana. Valta myös houkuttelee, vetteele, suostuttelee ja voittaa puolelleen. Valta ei ole vain yhden (valtaapitävän) ryhmän ylhäältä alaspäin harjoittamaa hallintaa, vaan valta sisällyttää piiriinsä sekä hallitsijat, että hallitut. Valta on kehämäinen ja sen kierto tempaa mukaansa niin valtaapitävät kuin siitä osattomatkin.

Valta on myös tuottava voima. “Valta tuottaa tietoa.” Ne, joilla on valtaa (eli esim. länsimaat, vankilat...), voivat tuottaa tietoa. Voidaan synnyttää uudenlaisia diskursseja sekä instituutioita, uutta tietoa ja uusia käytäntöjä. Näin ollaan toimittu mm. kolonisaatioissa ja siirtomaahallinnossa. Tietty kulttuurin muoto asettuu etusijalle, hegemoniseen asemaan toisiin kulttuurisiin muotoihin nähden. (Hall 1999,193-196.)

Valtaapitävän ryhmän “tieto” ja ajatukset ovat hegemonisessa asemassa. Esim. Euroopan hegemoninen, johtava asema voidaan nähdä seurauksena siitä, että eurooppalainen identiteetti nähtiin ylivoimaisena kaikkiin muihin kulttuureihin ja kansoihin nähden. Eurooppalaisten ylemmyys suhteutuu suoraan muiden kansojen takapajuisuuteen. (SH, 195.) Tätä voidaan soveltaa myös muiden hallitsevien ja alistestien ryhmien välillä. Suomalaiset ovat hegemoninen ihmisryhmä Suomessa, eli sille alistaisia ovat kaikki vähemmän suomalaiset, kuten romanit tai maahanmuuttajat. Muiden tavat myös nähdään

väärinä ja “kehittymättömämpinä”, joka puolestaan pönkittää suomalaisten mielissä heidän “paremmuuttaan”.

Vaikka miehet ovat perinteisesti olleet “hallitseva luokka”, ei valta suuntaudu vain miehistä naisiin, ylhäältä alaspäin. Naiset ovat myös osa vallan koneistoa ja sen kehämäisyyttä. Naiset itse säätelevät itseään sekä toisiaan, valintojaan ja käytöstään sen mukaan mitä pitävät oikeana ja hyväksyttävänä. Eivät vain isät kasvata lapsiaan “naisiksi” (hieno nainen ei röyhtäile) ja “miehiksi” (iso mies ei itke pikku haavaa”), vaan äidit ovat erottamaton osa tätä prosessia.

Valta on rakentunut yhteisön sisälle. Tavat ja tottumukset tuottavat valtaa; teemme niin kuin teemme, koska niin pitää tehdä. Syömme pääsiäisenä mämmiä koska niin on tapana. “Valintamme” ovat pitkälti yhteisön valintoja. Opiskelemme nykyään yhä pidempään ja useampia ammatteja, koska niin täytyy tehdä, jos aikoo selvitä työelämässä. Emme välttämättä mene vanhempiemme tavoin naimisiin, koska aika ja tavat ovat muuttuneet, eli siinä kohdassa valta on muuttunut.

Valta toimii paikallisella, eli taktisella tasolla (SH, 195). Valta ohjailee meitä huomaamattamme. Käyttäydymme tietyllä tavalla tietyissä tilanteissa, koska meidät on niin kasvatettu. Toisessa kulttuurissa sama käytös samanlaisessa tilanteessa voikin merkitä jotain aivan muuta. Vanhempamme ovat käyttäneet valtaansa (joka myös on vallan muokkaama)

Samir, Sarajevo 2005

meihin, tehneet meistä yhteiskuntakelpoisia siihen kulttuuriin, jossa elämme. Olisikin tärkeää ymmärtää, että käsityksemme ovat pitkälti kulttuurimme tuotosta, eivätkä annettuja tosia. Naisen erilainen asema eri kulttuureissa on tästä hyvä esimerkki.

Voimme vastustaa valtaa rikkomalla esim. meille luotuja rooliodotuksia tai esittämällä miehen tai naisen roolimme "toisin". Muutokset vallassa eivät kuitenkaan yleensä tapahdu yhdessä yössä ja pienen ihmisryhmän kapina vallitsevaa hegemoniaa vastaan harvoin saa aikaan suuria muutoksia.

2.2 Heteroseksuaalinen hegemonia

Keskeisiä käsitteitä työmme kannalta on paitsi *katseen valta* myös *beteroseksuaalinen hegemonia*. Heteroseksuaalisella hegemonialla tarkoitamme Judith Butlerin termein sitä valtaa, joka tuottaa sukupuolet. Valta siis paitsi rajoittaa, pakottaa, että pakottamalla tuottaa, se myös viettelee ja houkuttelee, kuten jo aiemmin mainitsimme Foucault'n yhteydessä. Sukupuoli ei ole vain biologian määräämä fakta, vaan sosiaalinen rooli, johon meidät kasvatetaan. Sukupuolet pitäisikin ehkä määrittellä toisin: biologisesti miehen ruumis, joka tuntee seksuaalista halua naista kohtaan ja jolla on sosiaalinen miehen rooli ja toisinpäin naisesta.

Tällainen määrittely antaa vapauden käsittää sukupuoli useammalla eri tavalla. Se myös paljastaa, että kyseessä on kulttuurinen valta, jota on mahdollista muuntaa. Sukupuolen esitys ei ole riippumaton tästä vallasta, mutta vallan näkeminen mahdollistaa erilaisten esitysten (ja identiteettien) tuottamisen.

Vaikka niin Suomessa kuin Bosniassakin on miehiä ja naisia, sukupuolten kulttuuriset erot ovat suuria. Miehen tunnistaa mieheksi molemmissa maissa, mutta miehyyden merkit ja käyttäytyminen eroavat suuresti toisistaan. Butler näkeeikin sukupuolen tekemisenä, performatiivisena asiana, eikä niinkään olemisena. Eleillämme, käytöksellämme ja toiminnallamme uusinnamme jatkuvasti näitä rooleja.

Sukupuolen näkeminen roolina ei kuitenkaan tarkoita, että ihminen voisi mielensä mukaan vaihdella sitä. Sen sijaan tiedostamalla kulttuurin vaikutus, ihminen voi esittää sukupuolensa hiukan eri tavalla. Sukupuolen mukainen käytös ei siis automaattisesti seuraa biologista sukupuolta, vaan käytöksemme tekee meistä "miehiä" ja "naisia". Kerromme tästä esimerkin kokemuksesta Sarajevon poliisilaitokselta kohdassa 4.3.

Helsingin Sanomat (2004) uutisoi Miesten tapahtumasta

Heteroseksuaalinen hegemonia on (keinotekoinen) rakennelma, jolla pidetään yllä valtaa, mm. suhteessa naisiin ja toisiin, alistettiin maskuliinisuuksiin. Heteroseksuaalisessa hegemoniassa valta jakautuu miehille. Mies on ideaali, perusyksikkö, maskuliinisuus itsenäinen ja vakaa realiteetti.

Besart ja Hadi, Durrës, Albania 2005

Hegemoninen valta on maskuliininen. Se määrittäytyy vastakohtansa, feminiinisuuden kautta. Feminiinisyys on kaikkea, jota maskuliinisuus ei ole. Tällöin "järjen voitto ruumiista" voidaan nähdä analogiseksi myös maskuliinisuuden voitolle feminismitä. Mies on ominut itselleen järjen äänen, naisen osaksi on jäänyt olla osa luontoa.

Hegemonian rakentamiseen ja ylläpitämiseen on olemassa erilaisia käytäntöjä: valtiollinen järjestelmä, sukupuolten mukainen työnjako, sekä suostuttelu esim. mainonnan ja median keinoin. Länsimaissa median valta hegemonioiden tuottajana ja vahvistajana näyttää kasvaneen. Media etsii (ja löytää) miehisyttä normalisoivia malleja ja muotteja ja luo merkityksiä. (Pulkkinen 1998, 175-185.)

2.3 Median vallasta

Eräs valta, jota emme voi nykyään jättää huomiotta, on median valta. Media tuottaa valtaa. Se muokkaa käsityksiämme niin hyvästä, tavoittelemisen arvoisista asioista kuin ihanteista. Media houkuttelee meitä ostamaan uuden muodikkaan vaateen tai italialaisen herkun, josta emme viime viikolla olleet kuulleetkaan. Media painostaa meitä muokkaamaan vartaloiamme ihanteellisempaan suuntaan näyttämällä vain kauniita ihmisiä. Ruma ja ihanteiden vastainen keho voi olla korkeintaan varoittava esimerkki mitä seuraa, jos ei ole tarpeeksi hyvä ihmisenä noudattamaan itseurillista elämää. (Median vallasta suhteessa pukeutumiseen on esimerkki kohdassa 3.5)

Media myös "kertoo", mitkä asiat ovat maailmassa tärkeitä ja välittää näin tietoa. Media voi käyttää valtaa jättämällä jokin asia huomiotta, jolloin sitä ei ikään kuin ole olemassa. Näkyvyys mediassa on valtaa. Käsite valtamedia viittaakin paitsi kyseisen median kokoon (esim. levikkiin), myös kirjaimellisesti sen valtaan. Esim. Helsingin Sanomat valitsee kirjaimellisesti sen valtaa. Esim. Helsingin Sanomat valitsee kirjaimellisesti sen valtaa, mikä on tärkeää, tarpeellista tietoa ja mistä kirjoitetaan. Jättämällä esim. jonkin mielenosoituksen uutisoimatta, se kirjaimellisesti vaikenee sen kuoliaaksi. Mielenosoitus, jota kukaan ei näe ja josta kukaan ei tiedä, on jokseenkin turha.

2.4 Subjekti (ja identiteetti)

Käsittelemme seuraavassa subjektin ja identiteetin käsitteitä samanaikaisesti ja ristiin. Käsittelemme identiteetin muodostumista ja sivuamme erään *poikkeavan identiteetin* syntymistä. Subjektin voi käsittää monella hyvin erilaisella tavalla. Meidän työssämme olemme kuitenkin ajatelleet ja käsitelleet subjektia mm. Stuart Hallin ja Judith Butlerin näkemysten kautta.

Subjekti, kuten identiteettikin, on nähtävissä performatiivisena; subjekti luodaan teoilla. Tämä subjektin performatiivisuus ei kuitenkaan viittaa tahtoon, valintaan tai intentionaalisuuteen, vaan

"Ei sun tarvitse miettiä mitä miehenä oleminen on; kyllä sen tuntee itsessään, ja muissa myös. Jos tollasta jouluu funtsiin, että oonko mies vai en, niin kai se jo kertoo, että jätkässä on jotain vähän erilaista... tai oikeestaan pielessä. Ei mieheks funtsimalla ruveta, miehet vaan on miehii. Silleen luonnostaan."
Suomalainen mies, 36 v, yrittäjä

se on luettavissa "ei aktina, jonka kautta subjekti saa aikaan sen, mitä hän nimeää, vaan pikemminkin diskurssin toistuvana valtana tuottaa ilmiö, jota se säätelee ja rajoittaa" kuten Hall lainaa Butleria. Valta siis tuottaa subjekteja. (Hall 1999, 268.)

Identiteetti on muuttuva ja elävä; sillä ei ole yhtä kiinteää ydintä tai syvintä olemusta. Meillä voi olla samanaikaisesti useita identiteettejä, jotka voivat olla keskenään ristiriitaisiakin. Identiteetin voi nähdä myös kertomuksena. Se on rakentunut niissä tilanteissa ja niistä kertomuksista, joita kerromme itsestämme ja joita meistä on kerrottu. Identiteettiä ei voi kertoa, ellei se ole sosiaalisesti jo olemassa. Kansallinen identiteetti kerrotaan historialla. Samalla lailla seksuaalinen identiteetti rakennetaan kertomuksella, jolla on menneisyys. Identiteetin kertomuksellisuus ei tee siitä vähemmän todellista.

Lesboidentiteetti esimerkiksi on suhteellisen tuore tuotos. Homoseksuaalisia tunteita ja homoseksuaalista seksiä on varmasti aina ollut olemassa, mutta sillä ei ole ollut nykypäivänkaltaista kulttuurista muotoa. Vielä 1800-luvulla oli naisten välinen (intohimoisenkin) romanttinen ystävyys yleistä. 1900-luvulle tultaessa ilmiö medikalisoitiin ja sitä alettiin pitää poikkeavuutena, hoidettavana asiantilana. Tämä tieto-valta-järjestelmä siis loi ne käsitteet, teki luokituksia ja muodosti sen, mistä myöhemmin on rakentunut kulttuurisesti ja yksilöllisesti lesboidentiteetti. (Pulkkinen 1998, 185-191, 201.)

Rakennamme itsestämme kertomusta, jota kerromme itsellemme ja muille. Meidän ei siis tarvitse valita kahden väliltä: a) olemme syntyneet joksikin tai b) sosiaalinen ympäristömme on rakentanut meidät. Sen sijaan, että yrittäisimme nähdä eron itsen ja ympäristön välillä, meidän tulisi kohdistaa huomiomme "valtaan, joka ehdollistaa itsen rakentumista" (TP, 201)".

Minkään termin merkitystä ei voi määrittellä määrittelemättä samalla mitä se ei ole. Näin on myös identiteetin laita. Identiteettimme on aina suhteessa siihen Toiseen, mikä siitä puuttuu. Olla mies on olla

ei - nainen. Identiteetin muodostuminen pohjaa siis jonkin sulkeutumiselle pois ja väkivaltaisenkin hierarkian rakentamiselle näin syntyvien kahden navan (mies/nainen, valkoinen/musta) välillä. Näiden kahden navan välillä on aina myös valtasuhde, eli toinen navoista on hallitsevassa asemassa. Nainen ja musta ovat merkkejä, eivät merkittävimmiksi termejä, kuten mies tai valkoinen (=ihminen).

Identiteetti siis syntyy tai tuotetaan poissulkemisen kautta. identiteetti rakentuu siis "toisenlaisten" naisten poissulkemiselle. Ulkopuolistettu marginalisoidaan. Identiteettien yhtenäisyys onkin fiktiivistä yhtenäisyyttä, jota pidetään yllä valtarakenteiden avulla. Vallan toimintaa taas käsitelimme jo aiemmin. (SH, 154, 251-252, 269-270.)

Roland Barthes on käsitellyt teksteissään minuuden ongelmaa valokuvauksessa ja sitä rituaalia, joka useimmiten seuraa, kun henkilö huomaa itseään kuvattavan. Useimmissa kuvissamme kuvattavamme on tietoinen kuvaamisestamme. Kuvattu (subjekti) on siis asettunut kuvattavaksemme, eli katsottavaksi. Useimmiten ihminen asettuu kuvaan sillä lailla, kuin haluaa itsensä nähtävän. Subjekti siis alkaa "esittää" sitä itseään, jona haluaa itsensä kaupata meille tai jollainen ajattelee itsensä olevan. (Rojola 1995, 85.)

Esitämme myöhemmin tekstimme kohdassa 3.5 kohtaamamme (ja kuvaamamme) esimerkin subjektin/identiteetin performatiivisuudesta.

2.5 Modernin mieheyden ihanteet

Länsimaiset, modernin mieheyden ihanteet ovat pitkälti syntyneet 1900-luvun alkupuolella. Antiikin veistosten lihaksikas, (alaston) ja urheilullinen mies on nähty ideaalisena jo renessanssista alkaen, mutta 1900-luvulla syntyi myös uusi ja moderni – vapaampi, toverillinen ja poikamaisempi – nainen. Tämä uusi nainen valtasi

itselleen rooleja ennen vain miehille varatuista lokeroista. Miesten täytyi löytää turvapaikka.

Miehuus on nähty stressin ja lujuuva vaatvien kulttien kyllästäjänä identiteettinä. Miehuus saavutetaan suorittamalla, joten urheilusta löytyikin yksi alue, jossa miehet saivat (ja saavat edelleen) olla "miehiä". Urheilussa useat maskuliinisuuden ihanteet kuten itsekontrolli, kilpailullisuus, sankaruus ja toveruus, yhdistyivät. Se korosti voimakasta ja viriiliä miestä, jossa yhdistyivät aggressiivisuus, rohkeus sekä fyysinen valta ja joka tiesi mitä halusi. Urheilusta muodostui miehille pakopaikka naisten kasvavalta vaikutusvallalta.

Urheilijoiden kuvasto on vaikuttanut siihen, millaiseksi ihanteellinen miesruumis muodostui. Ammattimaiset voimamiehet ovat kuvattaneet itseään 1800-luvun loppupuolelta lähtien. Aluksi kuvien taljoihin puettui voimailijat uhkuivat "alkukantaista villiä". 1940-luvulle tultaessa kuvasto oli kehittynyt "sensitiivisten adonisten" suuntaan. Kuvien miehillä nähtiin olevan ra'an voiman lisäksi jaloja henkisiä ominaisuuksia. Urheilijoista ja urheilullisista elokuvätähdistä tuli uusia ihannemiehiä ja sellaisina he ovat pysyneet. (Hapuli 1993, 9,105-108.)

Naisten vapautumista toisaalta kannatettiin, toisaalta pidettiin uhkana sosiaaliselle järjestykselle ja moraalille. Naisen roolin uusiutuminen avasi kuitenkin uusia ovia myös miehelle. Itsenäisen ja seksuaalistettu nainen sai rinnalleen feminiinistetyn miehen. Mies ei välttämättä ollut vain toiminnallinen ja rohkea Odysseus, jota Penelope odotti uskollisesti. Hän saattoi olla kotiin kiintynyt unelmoija, joka odotti maailmalla seikkailevan naisensa kotiinpaluuta.

Useat aikalaiset näkivät kuitenkin "vapaan" naisen ja "feminiinisen" miehen rapping merkkeinä. Feminiinistetyn miehen rinnalle syntyikin myytti epätavallisen voimakkaasta, "talismaanisen potenssin" omaavasta supermiehestä. E. M. Hullin 1924 suomennetussa romaanissa "Sheikki" emansipoitunut ja riippumaton uusi nainenkin löysi todellisen minuutensa tällaisen (väkivaltaisen) rakastajan

vangitsemana. Romaanin nainen Diana, oli tottunut katseellaan alistamaan muut, kunnes kohtasi voittajansa. Naisen ja miehen suhdetta kuvataankin useissa kohdissa katseen valtana:

"Hurjasti hehkuvilla silmillään mies katsoi häneen (naiseen) hellittämättä, kunnes hänestä alkoi tuntua siltä, kuin hänen hentoja jäseniään peittävät pojanvaatteet olisivat tippuneet vähitellen pois ja hänen kaunis valkoinen vartalonsa olisi ollut ihan alasti tuon miehen kiihkeän katseen alla (Hull 1977, 3.painos, s.54-55)."

Romaani kuitenkin päättyi onneen, jossa heteroseksuaalinen rakkaus kokee täyttymyksen ja kapinallinen nainen löytää paikkansa miehensä palvojana. Vaikka romaani on lähes sata vuotta sitten kirjoitettu, onko paljonkaan muuttunut? (Hapuli 1993, 102-118.)

2.6 Balkan ja Bosnia

Vierasta kulttuuria kuvatessa alkaa helposti toteuttaa omaa mielikuvaansa siitä, mitä kuvittelee löytävänsä. Toisin sanoen etsii ja löytää niitä stereotyyppioita, joita on mielessään luonut. Vieraassa kulttuurissa toimiessaan itse on sekä *toinen*, että se joka kokee paikalliset *toisiksi*. Balkanilla kuvattessamme olimme oikeastaan *kolminkertaisia toisia*, sillä olimme ulkomaalaisia ja naisia vieraassa, mieshegemonisessa kulttuurissa. Vaikka tutustuu ihmisiin ja löytää hyviä ystäviä, tietty kulttuurinen outous tai vieraus on jatkuvasti läsnä ja pakottaa pohtimaan omaa suhdettaan siihen, mitä on tekemässä.

Työskennellessämme olimme tietoisia tästä asetelmasta, mutta emme antaneet sen häiritä meitä. Lähdimme rohkeasti taltioimaan ja kuvittamaan omia kokemuksiamme kultturimme (nais-mies, suomalainen-välimerellinen) törmäyksestä. Lopputulos on varmasti subjektiivinen ja esittää (toivottavasti) machostereotyyppioita. Alkuausetelmasta huolimatta se on myös yllättävän moni-ilmeisesti mieskulttuuria kartoittava ja kuvattavia sympatisoiva.

Tutustuessamme Balkanin mieskulttuuriin aloimme väistämättä nähdä myös sen moni-ilmeisyyden ja se vaikutti lopputulokseen.

Tietoisuus opituista ja perityistä sukupuolirooleista ja näiden roolien mukaisista käyttäytymisistä heräsi meille Bosniassa. Lähdimme pohtimaan syitä, mikseivät nämä asiat olleet kiinnittäneet huomiotamme Suomessa. Meidän mielestämme balkaanimiesten korostettu maskuliinisuus saattoi hyvinkin johtua alueen sotaisasta historiasta, johon seuraavaksi perehdymme.

2.6.1 Balkanin nykytilanteesta

Entinen Jugoslavia on jakautunut kansallisvaltioiksi, joista toisissa tilanne on vakaa ja EU-jäsenyys tulossa, toisissa neuvotellaan (ja taistellaan) edelleen itsenäisyydestä. Bosnia ja Hertsegovinassa tilanne on suhteellisen vakaa, mutta ongelmiakin riittää. Yksi monista on järjestäytyneet rikollisuus. Etenkin nuorten työttömyysaste on hyvin suuri, mikä lisää yleistä turhautumista. Valtion talous ei ole kehittynyt toivotulla tavalla ja useat sodan jälkeen apua antaneet järjestöt ovat vetäytyneet maasta ja lopettaneet avustushjelmansa.

Koko Balkanin etninen kuvio on sekava. Bosniassa, kuten koko Balkanilla, suurimmat ryhmät ovat serbit, kroaagit ja muslimit. (Tosin vain Bosniassa muslimit ovat suurin yksittäinen ryhmä.) Serbit ovat ortodokseja ja asuvat pääosin idässä, kroaagit katolisia ja vaikuttavat lännessä. Muslimit, joita voidaan kutsua myös bosniakeiksi asuvat pääosin Bosnian alueella, välimaastossa. (Kosovon Albaanit ovat myös muslimeja.) Lisäksi Bosniassa on ainakin juutalais- ja romanivähemmistöt. Juutalaisvähemmistö on suhteellisen

pieni. Romanien tarkkaa lukumäärää ei tiedetä. Heitä ei myöskään mainita missään lähteissä tai kirjoissa. Romaneja ei ikään kuin ole olemassa.

Bosnia ja Hertsegovina on jakautunut virallisestikin kolmeen osaan. Hertsegovinassa asuu paljon Bosnian kroaatteja, jotka mieltävät itsensä kroaatteiksi, eivät bosnialaisiksi. He myös puhuvat ”kroaattia”, eivät ”bosniaa”. Koulut ja opetusmateriaalit ovat luonnollisesti erillisiä. Bosnian puoli on jakautunut Bosniaan ja idässä sijaitsevaan Republika Srpskaan, joka taas on Bosnian serbialue. Serbit käyttävät äiti-Serbian tapaan kyrillisiä kirjaimia ja mieltävät itsensä serbeiksi.

Bosnian ja Republika Srpskan raja kulkee Sarajevon itäpuolella, mutta kaupunki on silti jaettu kahtia Sarajevoon ja Srpska Sarajevoon. Jako ei kuitenkaan ole niin väkivaltainen ja perusteellinen kuin vaikka Mostarissa. Sarajevoa onkin perinteisesti pidetty Jugoslavian multikulttuurisimpana ja suvaitsevaisimpana kaupunkina. Sodan aikana molempia kaupunkeja, sekä Mostaria että Sarajevoa piirrettiin. Sarajevoa piirittivät serbit ja Mostaria kroaatit sekä serbit. Lisäksi molemmilla paikoilla olivat YK:n joukot. Piiritykset saivat aikaan mittamatonta tuhoa, joiden kaikkia jälkiä ei ehkä koskaan saada, tai ei halutakaan saada korjatuksi.

Mostarissa on koko kaupungin mittainen rintalinja, joka kulkee kroaatti- ja muslimialueiden välissä. Linja on muutamien korttelien levyinen, ja siltä alueelta oli lähes kaikki rakennukset pommitettu maan tasalle. Vieläkin tuolla alueella on siellä täällä täysin rei’itettyjä kerrostaloja, joissa saattaa olla yksi tai kaksi korjattua huoneistoa, joissa joku asuu. Vaikka tuhotut kodit ovatkin meidän silmissämme traagisia, emme halunneet kuvissamme korostaa sodan jälkiä. Ne saavat toki näkyä taustalla, mutta työmme ajatus ei ole kuvata sodan runteleman maan ihmisiä, vaan kulttuuria, joka elää sodasta huolimatta.

Mostarin sillalta hyppivät nuoret urheat miehet: Damir, Sanel, Arman ja Ermin the Champion, Mostar 2005

Meille eivät myöskään etniset erot tai kohteidemme uskontokunta olleet tärkeitä. Alueen ihmisillä on eri taustoistaan huolimatta samat tavat, tottumukset, käytösmallit, ympäristö ja kulttuuri. Vaikka kielikin on sama – serbokroattia – puhuvat länsibalkanilaiset alkuperästään riippuen serbiaa, bosniaa tai kroaattia. Teennäinen jaottelu ei rajoitu kielten puhumiseen, vaan toteutuu vahingoittavimmillaan koulujen opetuksessa. Erilaiset koulukirjat, kielioppi, sanat ja historian tulkinta jakavat nuoria bosnialaisia rajulla tavalla. Esimerkiksi Mostarissa, jossa elää kaksi eriarvoista etnistä ryhmää, pääsevät muslimioppilaat kouluun vasta kroaattilasten tuntien loputtua.

Yksilölliset eroavaisuudet ovat huomattavasti kulttuurisia eroja suuremmat. Emme etsineetkään ”muslimimaskuliinisuuden ilmenemismuotoja” tai ”serbimiesten sukupuolta performanssina”. Näimme kuvattavamme pikemminkin jokseenkin homogeenisenä joukkona miehiä, jotka toteuttavat sukupuoltaan suomalaisia kanssaveljiään huomattavasti näkyvämmiin.

2.6.2 Poliittinen tilanne

Monet vanhemmat ihmiset niin Bosniassa kuin Kroatiaassakin haikailevat Jugoslavian kommunismin ja Titon aikoja. Silloin ihmisillä oli perusturva ja toimeentulo, vaikkakin pieni. Nyt elämä on taistelua olemattomista opiskelupaikoista, työpaikoista ja korruptoituneista viroista. Ihmisten mielisä herää pelottava ajatus:

Oliko sodasta mitään hyötyä? Onko näin nyt parempi? Tämähkö takia niin monet menettivät henkensä? Jugoslaviaa pidettiin kaikkein vapaamielisimpänä ja menestyvimpänä kommunistivaltiona. Miksi sitten juuri siellä syttyi sisällissota? Ei ihme, että toimettomien nuorten miesten sisällä velloo turhautuneisuus ja katkeroituneisuus, joka etsii tietä ja syytä purkautua. Niin kuin Dragulić toteaa: ”Itsenäisyys lemuu kuolemalle”.

Toinen vaihtoehto (kuten Kroatia ja Serbiassa on käynyt) on voimakkaasti nousseen nationalismin kautta perustella sota hyväksi ja hyväksytyksi. ”Vihdoinkin voimme olla oma kansamme omassa valtiossamme.”

Kaikki entisen Jugoslavian valtioista halusivat liittyä EU:hun. Kroatia ja Makedonia ovat hyvää vauhtia seuraamassa Slovenian jalanjalkia, mutta muilla on vielä pitkä matka edessään. Taloudelliset, turvapolitiiset ja asenteelliset kysymykset hiertävät. Vaikka halutaan vauraampaa tulevaisuutta, ei välttämättä olla valmiita muuttamaan asenteita jämpimpään, byrokratian pilkkuja noudattavaan suuntaan.

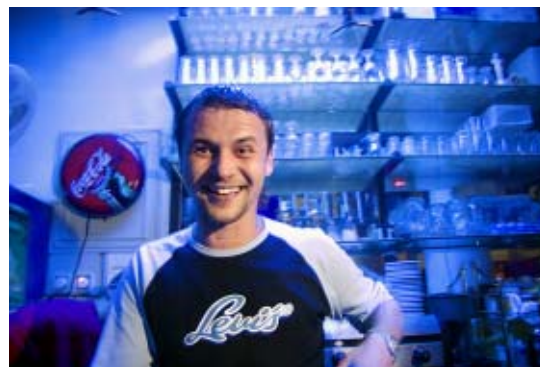

Admir, Kinemica Klub, Sarajevo, 2005

2.6.3 Kuinka katsomme kuvia Balkanilta (katseen konventiot)

Kun katsomme kuvia, katsomme niitä (yleensä) omasta kulttuuristamme käsin. Katsoessamme tuoreita kuvia entisen Jugoslavian alueelta, katseemme hakee merkkejä sodasta. Raunioita, luodinreikiä, rampautuneita ihmisiä. Kuka vaan mies voi olla sodan tappaja, etnisiin puhdistuksiin osallistunut sotilas. Näkykö kasvoilla kenties merkkejä julmuudesta, väkivallasta? Näille asioille tulee osittain sokeaksi paikan päällä, mutta ne väistämättä vaikuttavat siihen, mitä me Suomessa näissä kuvissa näemme.

Kuitenkin näemme Balkanin sodan kuvat toisenlaisina kuin esimerkiksi persianlahden sodan tai Vietnamin sodan kuvat. Persianlahtea leimaa kuvat ohjuksista ja hienosta tekniikasta, Vietnamin sotaa kuvat viidakosta ja helikoptereista. Asetelma on suomalaisuudesta huolimatta ”me vastaan ne toiset”. Balkanilla tuntemattomat sotivat keskenään ja osapuolet näyttävät samalta (YK -joukkoja lukuun ottamatta). Kuvat luhistuneesta, kylmästä

ja pimeästä Sarajevosta piileskelevine ihmisineen ja rampautuneine lapsineen nousee sodan tunnusmerkiksi. On vain jälkiä ihmisissä ja taloissa, merkkejä uhreista, mutta ei itse sotimisesta ja itse ”actionista”.

Vaikka emme ole kuvanneet sotaa tai sodan ulkoisesti rampauttavia ihmisiä sota on aina kuvissa mukana, jos kerromme, että ne ovat Balkanilta (ja Bosniasta). Balkan on useimmille suomalaisille olemassa vain sotansa kautta. Kuvan lopullinen merkitys muodostuikin aina katsojassa, tai jossain kuvan ja katsojan välillä. Voimme vaikuttaa siihen mitä ja miten kuvaamme, mutta kuvan lopullista tulkintaa emme koskaan voi täysin hallita.

2.6.4 Muslimeista (Bosniassa)

Bosnian muslimeita voisi nimittää ainoiksi Euroopan ”omiksi” muslimeiksi. Bosnian islaminusko levisi Ottomaanivallan aikaan 1400-1600-luvuilla. Muslimeiksi kääntyneistä muodostui maata omistava luokka. Bosniassa ennen viimeistä sotaa muslimien

pukeutuminen ja muu käyttäytyminen on ollut maltillista (naiset eivät koskaan peittäneet kasvojaan ja huivien käyttö oli vapaaehtoista) ja uskontojen väliset seka-avioliitot yleisiä.

Muslimiyhteisö on kuitenkin sodan jälkeisessä kriisissä saanut tukea islamilaisista maista ja esimerkiksi uskonnolliset koulut, joissa on tiukat pukeutumissäännöt, ovat yleistyneet. Maahan on myös jäänyt muista muslimimaista sotimaan tulleita miehiä pysyvästi. Nämä, yleensä varakkaat miehet, ostavat köyhistä kylistä vaimoja itselleen. Nämä naiset ovat päästä varpaisiin asti hunnutettuja. Uskonnollisuus on muutenkin yleistynyt nuorten keskuudessa. Epävakaana aikana turvaa haetaan voimakkaasta uskonnollisesta yhteisöstä.

2.7 Patriarkaattista

Bosnia on patriarkaalinen maa. Valta on jakautunut miesten kesken. Naiset käyvät kyllä töissä, mutta johtavissa asemissa heitä ei juuri nähdä. Heille oli ihmetyksen ja ihailunkin asia, että suomessa nainen voi olla presidentti.

Heteroseksuaalinen hegemonia hallitsee muslimimaailmaa. Vaikka esim. Bosnia ei ole samassa mielessä muslimimaa kuin vaikka Marokko, Suomeen verrattuna Bosnia on vanhoillinen ja patriarkaalinen maa. Muslimeja kansasta on yli puolet ja konservatiivisuus ja uskonnollisuus on lisääntynyt sodan jälkeen. Muslimimaissa uskonto määrää ja legitimoii, kenellä on ylin johto: miesryhmät ja eri maskuliniteetit ovat toisiinsa nähden hierarkkisessa suhteessa, mutta ovat solidaarisia toisilleen vastapuoleen, naisiin, nähden. Eri asemalla olevilla miehillä on omat toimintaympäristönsä: hierarkia on näin myös tilallinen.

Miesten välinen lojaalisuus ja veljeys pyritään rauhoittamaan minimoimalla kilpailua. Yksi keino on eristää naiset pois miesten toimintaympäristöstä. Länsimaissa tämän voi nähdä miesten itsensä rakentamissa pienoismaailmoissa, kuten klubeissa ja kerhoissa (ja

”wanted: smart, sexy, rich and single” Banana Bar, Mostar, 2005

armeijassa). Muslimimaissa rajausta on suurempi. Koti on rajattu naisten maailmaksi, kun taas kaikki julkinen tila on miesten toimintaluettua. Vaikka jako ei ole näin voimakas ja selvä Bosniassa, naisten ja miesten maailmat ovat selvästi kauempana toisistaan kuin vastaavat Suomessa. Matkallamme törmäsimme useampaakin miesten itselleen luomaan tilaan, joista yhtenä esimerkkinä tekstimme kohdassa 3.8 mainitaan biljardisali Albanian Dürresissa.

Hegemonian rakentamiseen ja ylläpitämiseen on olemassa erilaisia käytäntöjä, joita mainitsimme jo aiemminkin: mm. valtiollinen järjestelmä, sukupuolten mukainen työnjako, sekä suostuttelu esim. mainonnan ja median keinoin. Länsimaissa, myös Bosniassa, kaksi ensimmäistä ovat kuitenkin menettäneet merkitystään ja median valta on kasvanut. Ulkopuolisen silmin katsottuna esim. merkkituotteiden käyttö on näkyvämpää kuin Suomessa. Media on varmasti myös siellä yksi suuri hegemonioiden tuottaja sekä vahvistaja.

Sukupuolten väliset valtasuhteet sisältyvät uskonnon ideologiaan. Patriarkaatti on sosiaalisten suhteiden verkosto, joka rakentuu materiaaliselle perustalle. *“Se ilmenee miesten välisinä hierarkkeina suhteina sekä solidaarisuutena, joka mahdollistaa miesten välisen kontrollin ja sortojärjestelmän naisiin nähden (TP, 138).”* Miesten valta voidaan Näreen mukaan jakaa kahteen: Isävaltaan, eli patriarkaattiin ja veljesvaltaan, eli patriarkaattiin.

Patriarkaatti on vanhempien ja viisaampien valtaan perustuva järjestys, joka pyrkii säilyttämään, on konservatiivinen. Valta periytyy siinä isältä pojalle. Patriarkaattissa sukupolvien välinen ajallinen jatkumo on jossain määrin murtunut. “Veljesten” kesken vallitsee kilpailutilanne ja veljesvalta onkin dynaamisempi ja epävakampi hallintajärjestelmä. Länsimainen moderni kilpailuyhteiskunta on pikemminkin patriarkaalinen kuin patriarkaalinen: kilpailu on koventunut niin sukupolvien välillä kuin sisälläkin. Yksilölliset työsuoritukset ovat sukulaisuutta tärkeämpiä. (Näre 1994, 138-140.)

Vaikka Bosnia on vanhoillinen, siellä vallitsee myös veljesvalta. Sodan jälkeen työttömyys on ollut suurta, eivätkä “hyvä veli”- järjestelmät voi toimia esteettömästi. Kilpailu on kovaa varsinkin nuorten keskuudessa. Vaikka opiskelee pitkälle, työllistymisestä ei ole mitään takuita. Monet ammatit kuitenkin periytyvät yhä isältä pojalle ja siinä mielessä vallitseva järjestelmä on esim. Suomea patriarkaalisempi.

2.7.1 Homososiaalisuus ja symbioottinen hierarkia

Balkanin mieskulttuuri on homososiaalinen. Sille tyypillistä on oman sukupuolen seuraan hakeutuminen ja vastaavasti vastakkaisen sukupuolen seuran välttäminen. Miesporukat ovat yleinen näky. Vaikka kulttuuri ei olekaan niin jakautunut, kuin vaikka Pohjois-Afrikan muslimimaissa, naisia ei monissa paikoissa näy. Miesten harrastukset ovat selvemmin vain miesten harrastuksia. Suomessa jääkiekko-otteluiden innokkaimmissa kannatusjoukoissa on niin poikia kuin tyttöjäkin. Bosniassa pelejä seurasi pääasiassa miehet poikineen tai kaveriporukat. Jalkapallo, jota kuvasimme ja jota olemme käsitelleet tekstimme kohdassa 3.7, ilmentää ehkä suosionsa vuoksi parhaiten homososiaalista maailmaa.

Erityisesti Bosniassa, jossa kansan enemmistö on muslimiteita, (vaikkakin suurin osa maallistuneita) näkyvä uskonnon harjoittaminen kuuluu miehille. Hiuksensa peittäneitä naisia kyllä kokoontuu moskeijoiden luona, mutta yhteiset – julkiset – rukoukshetket kuuluvat miehille. Vaikka alkoholinkäyttö on Bosniassa sallittua, useat naispuoliset muslimiytävämme eivät juoneet mitään. Miehille baareissa käyminen on sallitumpaa, mutta kahviloissa käyvät kaikki. Usein kuitenkin miesporukat istuvat kadunviereisissä pöydissä ja tuijottavat, kun taas laittautuneet tyttöporukat keinuvat kihertäen käsikynnää kahviloiden ohi. Illalla kadut kuitenkin tyhjenevät naisista ja monesti olimmekin lähes ainoat muutenkin tyhjiä kaduilla.

Club Bushido, Sarajevo 2005

Sari Näre on kirjoittanut muslimimiesten *sybioottisesta hierarkiasta*. Samalla yhteiskunnallisella tasolla olevien miesten suhteet rakentuvat ”riippuvuus-vastavuoroisuus-periaatteella”. Miesten välistä kanssakäymistä ei näin ollen leimaa pyrkimys kilpailuun ja itsenäisyyteen, vaan ryhmäkoheesioon. Uskonveljiä tulee auttaa ja rakastaa; heidän kanssaan tulee elää sovussa. Uskonveljet ovat kuin toisilleen turvaa antavia sukulaisia.

Kääntöpuolena tälle tasa-arvoisuuden pyrkimykselle on sen sosiaalinen pakko. Sybioottinen hierarkia ei anna tilaa muutokselle, sillä vuorovaikutus ei perustu suhteiden autonomialle. ”Veljien” läheisiä suhteita tuetaan myös kieltämällä miesten riippuvuus naisista. Tämä taas tukee miesten valta-asemaa tuottamalla naiset pois sulkevan hierarkian. (Näre 1994,134-137.)

Bosniassa useat ystävämme kannattavat tasa-arvoa. Kuitenkin pistimme merkille, että naiset kokivat maansa epätasa-arvoisemmaksi kuin miehet. Vaikka miehet näkisivät eriarvoisuuden, heidän on helpompi ”alistua” siihen johtavan luokan edustajina. Miehet halusivat kuitenkin olla pomoja ja kokivat liian vahvat naiset ongelmallisiksi, kuten eräs sarajevalainen hostellinomistaja sanoi.

2.8 Väkivallasta

Balkan on ollut monen verisen sodan näyttämönä. Niemimaa on asutettu useassa eri aallossa ja sitä ovat hallinneet monet johtajat. Jo itäisen ja läntisen kirkon, Rooman ja Bysantin raja kulki osin Drina-jokea pitkin. Uskonnollisia vaikutteita tuli jo varhain myös muualta. Pohjoisesta Bulgariasta levisi Bosniaan 1100-luvulla bogulismi, islaminusko taas levisi pikkukuhjaa 1400-luvulta alkaen ottomaanivallan myötä. Kansa on kapinoinut verisestikin hallitsijoita vastaan ja jo varhaisessa vaiheessa erilaiset sissiliikkeet yleistyivät. Mm. turkkilaisvallan aikana lainsuojattomat, hajdukut, harjoittivat kapinointia, sissisotaa ja maantierosvouta. (Lautela 1992, 111-130.)

Väkivallasta puhuttaessa ei voida sivuuttaa sitä, että siinäkin on kyse vallasta. Valta on ymmärrettävissä eräänlaisiksi valmiudeksi, tietyksi taktiikaksi tai tekniikaksi, toiminnaksi. Kyseessä on nimenomaan *vallan käyttö*, ei sen omistaminen. Myös ihmisen ruumis kuuluu poliittisen vallan kenttään. Hallitsijat voivat kohdistaa alamaisen ruumiiseen puristusotteensa, sijoittaa siihen omia tavoitteitaan ja kirjaimellisestikin merkitä sen. He voivat toimia kasvattajina, velvoittavana ruumiin työhön ja kantamaan tiettyjä merkkejä. Väkipalva (hallitsijan tai vaikka puolison harjoittama) osoittaa vallan kohdistuvan suoraan ruumiiseen. Ruumiin valta taas on myös ”sielun” valtaa.

Väkipalva ilmentää hallitsevan luokan strategista asemaa, on sen kokonaisuus. Kidutusta käytettiin ennen yleisesti rangaistusmuotona. Kyseessä ei ollut mielivaltainen väkivallan teko, vaan tarkoin määritelty toimenpide. Rikkomuksen luonne määritteli käytettyjen kidutusmenetelmien keston ja laadun. Ihmisten välinen väkivaltakin on vallan ilmenemistä. Vahvempi käyttää valtaansa heikompaan, vahvistaa oman valtaansa instituutiota, kuten kuningas vahvisti instituutiotaan rangaistusnäytöksillä. (Foucault 1975, 39-49, 81.)

Kansainvälisesti noin 90% kaikesta väkivallasta on miesten harjoittamaa väkivaltaa. Väkipalva on yksi niistä keinoista, joilla

pönkitetään (uhattuna olevaa) miesten asemaa ja ylivaltaa. Usein sitä käytetään suoraan tai epäsuorasti naisten kurissapitämiseen ja alistamiseen. Väkipalvainen toiminta on miehistä toimintaa, seurausten hoitaminen kuuluu naisille. (Grönfors 1994, 63-66.)

2.8.1 Verikosto ja kansan perinteet

Vaikka viimeisintä sotaa ei voikaan selittää historian kautta, Balkanilla on väkivallan perinne, josta kerrotaan mitä kaameampia tarinoita. Suhteellisen vakiintuneinkin aikoina väkivallan käyttö on ollut yleistä ja esim. verikosto on ollut varsinkin syrjäseuduilla elävää perinnettä aina näihin päiviin asti. Perinne on elänyt erityisen sitkeänä Montenegrossa, Albaniassa, Makedoniassa sekä Etelä-Serbiassa. (Suomessakin verikostoa on esiintynyt romaneiden kulttuurissa.) Verikostoperinteen jatkuvuutta ja sitkeyttä on selitetty mm. sankaruutta ja väkipalvaa ihannoivan tai normaalina pitävän kulttuuriperinteen kautta. (Lautela 1992, 129-130.)

Passiiviseen väkivaltaan törmää kaikkialla: Kantajilleen voimaa ja valtaa tuovat vyöllä roikkuvat puukontupet ja aseet. Metallinpaljastimet baarien ovensuissa, miinavaara-, asekielto-

ja panssarivaunukieltokyltit ja kaduilla vaeltavat rauhanturvaajat aseineen kertovat väkivallan mahdollisuudesta itsessään. ”Kun ulkomainen toimittaja Belgradissa huomaa pistoolin taksin hanskalokerossa, kuljettaja ei sano, että taksimies tarvitsee pistoolin kaupungissa, vaan: ”Se on normaalia, olen Montenegrosta (Lautela 1992, 130).”

Viimeisimmällä matkallamme tajusimme Mostarissa vellovan kummallisen, kieroutuneen hengen. Kaupunki on edelleen kahtiajakautunut, mutta vasta nyt kuvittelimme tuntevamme pinnan alla kytevän katkeruuden ja vihan, minkä aikaisemmin olimme tulkinneet olevan muuten vain ihmisten eksentrisyyttä tai liian harrasta uskonnollisuutta.

Kun kaksi eri etnistä ryhmittymää kiivaasti kilpailee uskonnollisilla monumenteilla – sekä rakentamisen että tuhoamisen merkeissä – ja sen heijastuessa jokapäiväiseen elämään (uskonnollisia merkkejä et pääse Mostarissa pakoon), alkaa omissa päässäkin lopulta soida psykoottisesti virret. Hyvä esimerkki Mostarin tulehtuneesta ilmapiiristä on uskonnollisesti puolueettoman Bruce Leen patsaan pystytys. Paikka, asento ja patsaan suunta olivat äärimmäisen tarkkaan harkittuja, ettei se vaan loukkaisi ketään.

Karoliina ja passiivisen väkivallan merkit Neitsyt Marian ilmestymispaikassa Medugorjessa, Bosniassa 2005.

Väkivalta ei periaatteessa ole ongelma, jos se ilmenee yhteiskunnallisesti *oikeassa* paikassa ja soveliaassa yhteydessä. Väkivalta on sallittua mm. sodissa, itsepuolustuksena ja urheilun nimissä, kuten karatessa tai ultimate fightingissa. Teon motiivi antaa oikeutuksen. Verikosto tai sodassa vihollisen tappaminen voi olla hyväksyttyä, mitä rauhan aikana tappaminen tai viattoman sivullisen surma ei ole. Väkivallasta tulee ongelma siinä kohdassa, kun henkilö ei osaa kanavoida sitä *oikein* tai käyttäytyä väkivaltaisesta *oikeassa* paikassa.

Verikosto on joihinkin (mies)kulttuureihin kuuluvaa ritualisoitunutta väkivaltaa. Verikostossa väkivalta kuuluu miehiseen identiteettiin, väkivallan välttäminen ja seurausten hoitaminen taas naisten identiteettiin. Naisten väkivaltaisuus on myös tilastollisesti huomattavasti vähäisempää. Naisten väkivalta on ekspressiivistä. Sillä puretaan jotain, mitä muuten ei pystytä ilmaisemaan.

Miesten väkivalta taas on yleisemminkin nähtävissä instrumentaalisenä väkivaltona. Tiettyjen tavoitteiden saavuttamiseksi turvaututaan väkivaltaan. Pyrkimyksenä voi olla taloudellisen hyödyn tavoittelu tai vaikka statuksen saaminen väkivallan kautta. Kunniaväkivalta on yksi esimerkki naiseen kohdistuvasta (välineellisestä) väkivallasta. Vanhan patriarkalisissa maissa nainen kantaa suvun kunniaa. Jos naisen kunniaa on uhattuna (esim. suhde toisuskoiseen), väkivallalla voidaan pakottaa nainen kuuliaisiksi. Äärimmäinen muoto tästä on kunniamurhat. (Grönfors 1994, 63-66.)

Väkivalta on monien maiden kansantaruiissa ja muussa kertomusperinteessä vahvasti läsnä. Esimerkiksi Suomen Kalevala on melko "veretön" verrattuna useisiin muihin kansantarustoihin. Balkan on perinteisesti ollut vampyyrien ja ihmissusien valtakuntaa.

Useita tarinoita ja jopa asiakirjoja aiheesta on säilynyt. Itävalta miehitti 1700-luvulla osia Serbiasta. Joukot viipyivät siellä parikymmentä vuotta ja palatessaan kotimaahansa kertoivat paikallisten oudosta tavasta "tappaa kuolleita uudestaan". 1700-luvulla Serbiasta kulkeutui Länsi-Eurooppaan myös outoja asiakirjoja, joissa oli raportoitu tarkasti vampirismitapauksista. (Hänninen 1992, 19, 24-26.)

Balkanin alueella on myös toinen erikoinen ja mielenkiintoinen ilmiö nimeltään *svorn virgins*. Tästä naisten miehiksi muuttumisesta kerromme enemmän sivulla 41.

2.9 Kartat entisen Jugoslavian maista ja paikoista, joissa kuvasimme

Seuraavaksi kerromme itse työprosessin kulusta, metodeista, tuntemuksistamme ja ajatuksistamme sekä valokuvaamisen että muiden tilanteiden kautta. Lisäksi kokemukset ovat konkreettisia esimerkkejä käsittelemillemme asioille, kuten heteroseksuaaliselle hegemonialle, väkivallan kulttuurille tai katseen vallalle.

3 PROSESSIN KUVAUS

3.1 Lähtökohdat / mistä kaikki sai alkunsa

Istuimme ravintolassa Sarajevossa kesken valokuvauksen opetustuntimme ja keskustelimme mieltämme kuohuttaneista asioista. Huomasimme, että olimme vaikka kuinka kauan pyöritelleet samaa aihetta: miehiä. Ei ihailevaan, vaan ihmettelevään, kyllästyneeseen ja tuotuneeseen sävyyn. Millä oikeudella miehet täällä käytäytyivät niin kuin käytäytyivät? Katselivat, huutelivat, esiintyivät. Omasta mielestämme emme juurikaan provosoineet tällaiseen käytökseen. Toki olimme tyttöjä, olimme myös useimmiten tunnistettavissa ulkomaalaisiksi, mutta oikeuttiko se kaiken?

Kulttuurit todellakin törmäsivät tässä kohdassa. Olimme suomalaisina tottuneet omaan tilaamme, siihen että toista ei ole kohteliasta tuijottaa. Ennen muuta olimme myös tottuneita siihen, että jokaisen yksityisyyttä tuli kunnioittaa. Erityisesti, jos joku näytti tekevän työtä. Nyt meidän yksityisyytemme rajoja loukattiin.

Olimme uupuneita ja rasittuneita saamastamme huomiosta, mutta yhtäkkiä tajusimme, että tästä aiheesta meidän tulisi projektimme tehdä. Meidän pitäisi kuvata tätä ilmiötä, jonka me herätimme. Kuvata kaikkia niitä tuijottajia ja huutelijoita. Katsoa mitä tapahtuu, jos huomion kohde kääntäkin täyden huomionsa huutelijaan, muttei aivan toivotulla tavalla. Valta-asetelma keikahtaisi edes vähän meidän hyväksemme, koska meillä olisi tuplamiehitys sekä toisissamme, että kameroissamme. Katse näkee vain hetken, mutta kameramme muisti on pitkäikäisempi.

Mietimme, että kuvattavamme saattaisivat kyllä pitää kuvaamistamme lähinnä huomionsoituksena ja pönkittää sillä jo entuudestaan suurta egoaan, mutta emme antaneet sen häiritä; me päätimme käyttää sitä surutta hyväksemme! Tarkoituksenamme ei ollut niinkään yrittää ymmärtää näitä huutelijoita ja rintansa röyhisteljiöitä, kuin tuoda tämä ilmiö näytille. Naisille se on tuttu niin suomesta kuin ulkomailta. Suomessa se näyttyy jotenkin hillitympänä ja siihen törmää harvemmin, mutta se on silti olemassa. Ulkomailla se kuitenkin saattaa lyödä vasten kasvoja, kuten meille kävi Bosniassa.

3.1.1 Kokemuksia katseesta

"Eräs seikka, jota minä todella kadehdin miehiltä", muuan naisystäväni kerran totesi minulle, "on oikeus katsoa". Lainaus on Richard Dyerin kirjoituksesta *Älä katso!* (2002, 99.) Omankin kokemuksemme mukaan katsominen on miehille sallitumpaa. Erityisen selväksi tämä tuli meille Bosniassa. Miehet voivat vapaasti katsoa naisia julkisilla paikoilla, tuijottaa ohikulkijoita kadunkulmissa ja huudella. Jollet halua huutelijan lyöttäytyvän seuraasi, voit naisena vain salavhkeisesti vilkaista huutelijaa. Kaikki muu tulkitaan kutsuksi. Kadunkulmissa notkujat ja tuijottelijat eivät

myöskään koskaan olleet naisia. Miehet käyttivät katsetta tilanteen haltuunottoon, asemansa ja valtansa pönkittämiseen.

Miehet ovatkin olleet perinteisesti katseen subjekteja naisten alistuessa objektin asemaan. Katseen kohteeksi joutuminen on voinut merkitä miehelle miehisen kontrollin, jopa miehuuden menettämistä. Nykyään yhtäläillä nais- kuin miesruumistakin käytetään objektina. Sen myötä ulkoista viehättävyyttä, peilaavuutta ja koreilua on alettu vaatia (etenkin Etelä-Euroopassa) myös miehiltä. (Kinnunen 2001, s. 205)

Katsomista pidetään aktiivisena ja katsottavana olemista passiivisena. Asia ei tietenkään ole näin mustavalkoinen. Kohdatessaan tuijottavan miesryhmän, nainen yleensä kääntää katseensa ja näin itsekin yleensä toimimme matkallamme. Muu olisi silkkaa typeryyttä. Aktiivisuutta pidetään maskuliinisena ominaisuutena ja katsomalla mies vahvistaakin omaa valta-asemaansa suhteessa naisen. Ajoittain kuitenkin pääsimme edes vähän kääntämään asetelmaa ja hämmentämään rooleja kohdistamalla katsemme ja kameramme näihin tuijottajiin.

Katsomisissa olennaista ei ole se kuka katsoo, vaan miten katsotaan. Suomalaiset miehet varmasti katsovat naisia ja toisiaan, mutta tapa katsoa eroaa etelä-eurooppalaisesta. Tuntuu melkein, että Suomessa naisporukat ovat omaksuneet alistavan katseen kulttuurin miehiä vahvemmin. Porukalla tuijotetaan ja arvioidaan kuuluvasti ohikulkevien miesten perseitä asteikolla 1-10. Ei haluta jäädä miehiä huonommiksi, muuttomassakaan käytöksessä. Tällainen arvosteleva (intimikin) katse tuntuu useimmista tungettelevalla ja kiusallisella. Katsoja ei anna kohteelleen mahdollisuutta puolustautua, sillä toisen katsetta ei voi hallita. Katsominen on keino olla vallassa.

Valokuvaaminen on katsomista. Katsomme kameramme kautta ihmisiä ja tilanteita ja tallennamme ne. Vaikka kuvattava tietäessään itseään katsottavan asettuisi kuvaan haluamallaan tavalla, kuvaajalla on silti lopullinen valta ja vastuu. Valitsemalla kuvakulman,

valaistuksen ja hetken, jolloin painaa laukaisijaa, kuvaaja päättää, millaisen kuvan hän katseensa kohteesta antaa ja ottaa. Käytimme tätä valtaamme ja toivomme, että joissakin kuvissamme pullisteleva macho saattaakin näyttää hämmentyneelle ja eksyneelle. Toivomme myös, että meidän katsemme näkyisi kuvissa.

3.2 Ensimmäisen matkan metodit ja tekniikka

Ensimmäisellä matkallamme meillä oli yksi Hasselbladlin runko ja kinokoon kamerat. Käytimme pääasiassa Hasselia, sillä halusimme isoihin printteihin riittävän kuvanlaadun. Käytimme aluksi salakuvausta metodinamme. Halusimme taltioida niin kadulla huutelijat kuin autoissaan tööttäilevät tuijottajat. Asia ei tietenkään ollut niin yksinkertainen. Silloin oli syksy ja päivät melko lyhyitä. Entisestään niitä lyhensi kaikkialla meitä ympäröivät vuoret. Hyvää kuvausaikaa oli siis niukalti päivittäin. Huuteliijoille otollinen aika taas alkoi päivän hämärtyessä, kun työt ja koulut lopuivat.

Samir, Mesnica Mujanović, Sarajevo 2005

Meillä oli toinenkin tekninen ongelma. Meillä oli Hasselbladiin vain laajakulmaoptiikka, eli salakuvaus oli melko hankalaa. Teimme kyllä myös avoimia “kuvaushyökkäyksiä” esim. kadulla tai raitiovaunussa, mutta halusimme enemmän taltioida meitä lähestyviä ihmisiä, kuin itse säilyttää heitä kuvaamisellamme. Kuvattavien odottelu oli hyvin aikaa vievää. Jos sopivia tyyppjeä ei näkynyt, ei ollut mitään mitä kuvata. Kuvaamisen lisäksi meidän piti tietysti opettaa kansalaisjärjestöissä, mikä oli matkamme varsinainen tarkoitus.

Melko pian totesimme, että kalustomme oli kerrassaan väärä. Emme kuitenkaan voineet asialle sillä kertaa mitään ja päätimme, että palaisimme kahden vuoden kuluttua kuvaamaan opinnäytetyömme toisenlaisella, nopeammalla ja liikkuvammalla kalustolla. Alusta asti oli selvää, että halusimme muutenkin kuin päiväkuvia hyvällä säällä ja salakuvaukseen jalustan käyttö sopi huonosti.

3.3 Toisen matkan työmenetelmät, kehitys ja valitut tekniikat

Toisella kuvausmatkallamme työme rajausta muuttui melkoisesti aikaisemmista lähtökohdista ja metodeista. Kuvasimme mieskulttuuria yleisemmin, sen eri ilmenemismuotoja ja ihmeellisyyksiä. Tulimme myös siihen lopputulokseen, että jos halusimme tehdä työme kuukaudessa, meidän olisi määrätietoisesti etsittävä erityyppisiä kuvausilanteita.

Salakuvaus oli ollut mielenkiintoinen lähtökohta, mutta se oli metodina liikaa aikaa vievä. Menimmekin lähes toiseen ääripäähän. Emme niinkään taltioineet miesten katsetta, kuin sitä miten he meidän katsottaviksemme asettuivat. Kuvattavamme olivat suurimmassa osassa tilanteita tietoisia meidän kuvaamisesta, sillä yleensä lähestyimme ihmisiä suoraan kysymällä, voisimmeko kuvata heitä. Tämä näkyy eri kuvissa eri tavoin. Potreiteissa kuvaajan läsnäolo on ilmeinen, mutta myös esim. karateharjoituksissa taistelevat miehet tietävät meidän kuvaavan heitä, vaikka ovat useissa kuvissa keskittyneen harjoituksiinsa. Sen kaltaisissa otoksissa kuvaajan

Karoliina zoomailee hyppääjää Mostarin sillalla.

läsnäolo ei ole ilmeinen, mutta kuva saattaa kertoa jotakin muuta olennaista miesten välisistä suhteista tai erilaisista maskuliinisuuksista.

Kuvausmetodimme pysyivät osin samoina, osin muuttuivat koko matkamme ajan. Projekti lähti enemmän tapahtumien ulkoisena dokumentoisena liikkeelle, mutta loppua kohden kuvasimme yhä enemmän potretteja. Emme kuitenkaan missään vaiheessa juuttuneet/tyytyneet vain yhteen tyyliin. Monissa paikoissa olisi ollut vielä kuvattavaa/kuvattavia, mutta aikaa oli aina rajallisesti. Se taas piti työmoraaalin korkealla, eikä loppopäiviä juurikaan ollut matkan paria ensimmäistä päivää, jotka menivät yleensäkin kuvaamiseen orientoitumiseen sekä itsensä henkiseen vahvistamiseen tulevaa koitosta varten.

Bojan, Sarajevo 2005

3.4 Työn eteneminen ja kuvattavien valinta

Bosniassa elämä suuntautuu ulospäin. Liikkeellä ollaan paljon ja ihmiset tapaavat ulkona päivittäin kahvin, oluen, pelin, tai muiden harrastusten merkeissä. Tämä vaikutti päätökseemme kuvausmetodin ja kuvauspaikkojen valinnasta. Kuvasimme pääasiassa kaduilla ja muilla julkisilla paikoilla, emme ihmisten kodeissa. Meille mielenkiintoista maaperää olivat kadunkulmat, kahvilat, erilaiset tapahtumat; paikat joissa miehet kokoontuivat.

Päädyimme kuvaamaan paikallisen Bushido-clubin karateharjoituksia, jalkapallo-ottelun yleisöä, biljardia, katushakkia ja muita lautapelejä. Kuvasimme baareissa ja kahviloissa, veikkauspisteissä, sekä taksitolpilla. Väijyimme kuvattavia uimarannoilta, kadunkulmista ja rakennustyömailla. Kuvasimme piraatti- yms. myyjä, Mostarin sillalta hyppijöitä sekä turistiotpasta. Meillä oli vähintään yksi kamera aina mukana ja pyrimme olemaan alati valppaina ja alttiina kaikenlaisille vaikutteille.

Metodimme vaihtelivat kuvauksesta toiseen. Useissa tilanteissa, kuten Karate-harjoituksissa ja jalkapallo-ottelussa, meillä molemmilla oli kamerat ja kuvasimme yhtä aikaa. Silloin parhaamme mukaan yritimme myös vältellä kuvaamasta toisiamme, mikä oli joskus todella hankalaa. Potrettikuvissa taas pyrimme usein "irrottamaan" mallimme taustastaan kakkossalaman avulla. Tällöin toinen kuvasi ja toinen piteli salamaa. Tämä oli muutenkin turvallisempi metodi, kuin jos salama olisi ollut yksin jalustalla. Vilkkailta kaduilla oli aina se vaara, että joku kaataisi salaman tai varastaisi sen. Varkaisiin törmäsimmekin useammassa otteessa.

Potreteissa emme halunneet aina kuvata pienellä syväterävyydellä ja myös siksi toisen salaman

käyttö palveli tarkoitusta. Käytimme myös suoraa salamaa, mutta emme halunneet pitäytyä vain siinä. Kakkossalama luo vaikutelman kuvan "tietoisesta" valaisemisesta, on harkitumpi, studiomaisempi. Suora salama paitsi latistaa, myös viittaa snapshotkuvastoon. Vaikka meillä on lopullisten kuvavalintojen joukossa paljon snapshotmaista estetiikkaa, sattumanvaraisia rajauksia ja teknisesti epätäydellisiä kuvia, emme halunneet rakentaa koko työtämme sen varaan. Tavoitteenamme oli moni-ilmeisyys kuvaustekniikoissa, jota esim. juuri kakkossalaman käyttö sitoo yhtenäisemmäksi.

3.5 Katukuvaus (huomion hakijat)

Mietimme keitä haluaisimme kuvata. Kaduilla luonnollinen kohde olivat miehet, jotka hakivat itse erilaisilla tavoilla huomiota. Jos vaikka tarjoilija huuteli meille kahvilastaan, suuntasimme askelemme määrätietoisesti huutelijaa kohti kaivellen samalla kameramme esiin. Kerroimme keitä olimme (valokuvauksen opiskelijoita, lopputyötä tekemässä mieskulttuurista Balkanilla) ja kysyimme saisimmeko kuvata häntä. Hyvin usein pyyntöömme suostuttiin.

Toinen tapa valita kohteemme oli ulkoiset tekijät. Jos joku esimerkiksi pukeutui hyvin erottuvasti, pyysimme häntä malliksemme. Eräällä nuorella miehellä oli hyvin huoliteltu pukeutuminen, MTV:n malliin. Valkea toppaliivi, juuri tarpeeksi löysät farkut, valkoinen hikinauha päässä ja ranteessa, "timantit" korvissa sekä uskomaton vahatukka. Hän suostui heti pyyntöömme ja otti erilaisia asentoja mallin elkein. Emme kuitenkaan usko, että kyseessä oli ammattimalli. Hän oli vain omaksunut tyylin olla esillä ja vei sen täysillä loppuun asti, ilmentäen median "luomaa" identiteetin mallia. (Katso kappaleet 2.3 Median vallasta ja 2.4 subjektista ja identiteetistä).

Ado, Sarajevo 2005

3.6 Taksikuskit

Mies muuttuu ratin takana surkeasta mahtavaksi. Autoa ajaessa on oikeutettua huutaa ja suuttua liikenteen loppumattomille töppäilijöille, väärintekijöille ja kilpailijoille. Torven tööttäily on kuin kukkopoikien tappelua, keino kommunikoida ja ilmaista itseään autosta käsin. Herrana autonsa sisällä taksimies kuljettaa muita, mutta huomaa: hän ei ole palveluammattilainen. Hän on raskaassa teknisessä työssä kartanluku- ja ajotaitoinen. Hän joutuu taistelemaan kunniaakasti tiestään ja tilastaan liikenteen seassa.

Hämmennyimme värikkästä tööttäilykulttuurista. Emme voineet kuvitellakaan auton torvesta pystyvän lähtemään niin rikkaan ja moninaisen erilaisten töötöytysten variaation. On rehti, jämpä, lyhyt moikkaustööttäys kavereille, varoiteleva tööttäys mahdolliselle liikenteessä kiilaajalle, hurjistunut, auton hajottava tööttäys vaaratilanteen aiheuttajalle, ja vokotteleva ja flirttaava vonkaustööttäys pimatsuille, vain yleisimmät mainitaksemme.

Slavenka Dragulić viittaa useaan otteeseen Haagin tuomioistuimeen joutuneista sotarikollisista kertovassa kirjassaan “Eivät tekisi pahaa karpäsellekään” tavallisten rivimiesten yleisestä kohtalosta sodan jälkeen päätyä taksikuskeiksi. Ehkä taksikuski on normaaleista normaalein ammatti, jota harjoittaa tavallista tavallisimmat länsibalkanilaiset perusmiehet. Huolimatta siitä, että bosnialaiset miehet näyttävät syntyjään roistoilta kiivaassa sängenkasvussaan ja kuluneissa nahkatakseissaan, tai siitä, että en enää näe kulttuuria sotasuotimen läpi, koin taksikuskit lähes poikkeuksetta entisiksi tappajiksi.

Ehkä koemme taksikuskit uhkaavammiksi kuin muiden ammattien edustajat yleensä, koska taksikuskiensa kanssa joudumme tilanteeseen, jossa olemme toisen armoilla toisen autossa (paras esimerkki matkat Montenegrosta Albaniasta ja takaisin, josta taas saisi uuden tarinan), millä toinen voisi viedä sinut minne tahdot. Lisäksi taksikuskiensa

kanssa pitää koko ajan olla tarkkana, koska joka toinen yrittää huijata sinua riittämättömän ja kurjan tulotasonsa takia. Onnekkaimmista taksikuskeista Sarajevon suhteellisen hyvin ja osasimme muutaman sanan “serbokroatiaa”, niin saimme huijausyritykset minimoitua.

“Serbokroatian”, tai kuten tässä tapauksessa bosniankielen keskeisimpien ja tärkeimpien käsitteiden tunteminen osoittautui taksikuskeja kuvatessa hyödylliseksi. Ensimmäinen taksien kuvauspaikkamme oli rautatieaseman edusta, josta bongasimme kaksi miestä autojensa kanssa. Kysyessämme lupaa kuvata, nuorempi miehistä koetti heti käyttää tilannetta hyväkseen kinuamalla huulet kosteina ja töröillä: “poljubiti, poljubiti”. Onneksi Celia Hawkesworthin serbokroatian oppikirjan toisessa kappaleessa opetetaan sana poljubiti, joka tarkoittaa suutelemista. Ehkä Hawkesworth on itse kokenut saman, ja haluaa ystävällisesti auttaa muita ulkomaalaisia joutumasta suostumaan johonkin, mitä he eivät ymmärrä ja jota luultavasti tulisivat katumaan.

Ihan kaikkea ei kuitenkaan halua lopputyönsä eteen tehdä, joten Johanna suostui ainoastaan samaan kuvaan miehen kanssa. Onneksi olimme ottaneet ennen luvan kysymistä hätäisesti yhden ruudun, jossa molemmat miehet seisoivat puolustuskyvyttöminä, koska suutelemattomuudesta loukkaantuneena nuorempi mies ei enää antanut meidän kuvata häntä ja ajoi pois taksillaan. Mies kuitenkin palasi aika ajoin autoineen tolपालleen, mistä loi halveksuvia katseita suuntaamme, taisipa jopa huudellakin jotain.

“Hän oli kaikista huolimatta tuikeksi tavallisia poliiseja, paitsi Žigić, joka oli taksinkuljettaja. Kiinnostavaa kyllä, hän on ainoa, joka näyttää uhkaavalta.” (Dragulić, 2005)

Jasmin ja Skoda Octavia, Sarajevo 2005

Podgorica, Serbia ja Montenegro

Nousemme Podgorican asemalla linja-autosta matkakahvointilääkkeitä sekavina ja heikkoina, ja odotamme joutuvamme yli-innokkaiden ja päällekkäyvien huoneita kauppaavien mummojen saartamaksi. Asemalla on kuitenkin vain yksi henkilö, yli-innokas ja päällekkävyä taksikuski. Yritämme karistella taksimiestä pois, sillä olemme suoraan jatkamassa matkaamme Albaniaan. Taksikuski nykii hihasta eikä kuuntele kiukkuisia torjunta-yrityksiämme. "No bus to Albania! No train to Albania! Only taxi! Me, only taxi! Ask, me only! Only 65 euros to Škadar, to Albania!"

Yllättäen sisällä asemalla törmään nuoreen serbimieheen, johon törmäsin edellisenä päivänä kauppareissulla Kotorissa. Silloin tyyppi oli tukevassa humalassa. Nyt hän on valmis auttamaan meitä ongelmassamme. Onko oikeasti niin, ettei Albaniaan mene julkisia kulkuneuvoja? Ei mene. Juna kulki viimeksi kahdeksan vuotta sitten.

Taksikuski tuntuu olevan ainoa vaihtoehtomme, ja hän tietää sen myös. Emme todellakaan suostu maksamaan 65 € siitä, että joku röyhkeä puoskari vie meidät rajan yli. Jonkin aikaa kinattuamme tajuamme taksikuskin olevan oikeassa, meillä ei ole muuta vaihtoehtoa. Maksamme 55 €. Hinta koostuu bensasta, Albanian huonoista teistä, jotka vahingoittavat hänen hienoa autoaan ja rajanylitysmaksusta. Taksikuski ei kuitenkaan muista kertoa, että meidänkin täytyy maksaa rajanylityksestä, ja vielä tuplahinta. Päästyämme Podgoricasta parikymmentä kilometriä eteenpäin, tie muuttuu mökkitietä muistuttavaksi kuoppaiseksi ja mutkittelevaksi hiekkatieksi. Meitä hieman arveluttaa, kun kuski alkaa poistaa itse kopioituja "english-speaking taxi-driver Draško Dinovic P6-91-67" lappusia. Epävirallisten kylttien poistamisen jälkeen kuski pysäyttää auton pusikkoon, ja käy irrottamaan katolta "taxi"- kylttiä. Odotamme jännityksellä mitä seuraavaksi tapahtuu.

Jatkamme matkaamme aivan kuin mitään ei olisi tapahtunutkaan. Karoliina kinaa kuskin kanssa bensan hinnasta. Olemme aina suivaantuneita ja närkästyneitä kun meitä yritetään huijata. Taksikuskin käyttäät sumeilematta tilannettamme hyväkseen repimällä riistohinnan kuljetuksestaan. Käyttäydymme kuskia kohtaan ikävästi, huokailemme ja luomme kipunoivia silmäyksiä peilin kautta. Hyväksikäyttäjät! Eivät kaikki länsimaalaiset ole rikkaita!

Rajalle päästyämme meitä ei meinata päästää Montenegrosta pois. Meidän passeihimme ei ole lyöty maahan tullessa leimoja. Kaivamme kaikki mahdolliset todisteet hotellivarauksista poliisin todistuksiin varkauden kohteeksi joutumisesta rajaviranomaisille. Sotkun selvittämistä hidastaa nettiyhteyden puute. Lopulta meitä uskotaan ja pääsemme jatkamaan matkaa. Kun saavumme Albanian rajalle, on siellä vanhoista Mersuista koostuvat jonot. Mersut ovat tupaten täynnä nahkatakkisia, vanhan ajan mustalaisen näköisiä ja oloisia miehiä. Meidät komennetaan ulos autosta maksamaan 10 € Albaniaan pääsystä. Taksikuski selittää huonolla englannillaan, että kopissa istuvat poliisi on "English speaking", aivan kuin taksikuskin kyllissä oli lukenut hänestä itsestään. Olen vihainen ja turhautunut kaikenmaailman rahan lypsämisistä, joten marssin työkeänä kopille. English speaking- poliisi ei ymmärrä kysymystä "why?" hänen pyytämästään 10 eurosta. Näen listan, jossa eri kansallisuuksille on määrätty eri hinnat. No, onneksi emme ole israelilaisia, sillä heidän maahanpääsymaksunsa on 40. Vihdoinkin raja ylittyi, pääsemme Albaniaan kukkarot keveneinä, eikä meillä ole edelleenkaan mitään hajua, kuinka jatkaa matkaamme rannikolle Durrsiin.

Johanna hysteeristen (jalkapallo)fanien ympäröimänä.

3.7 Jalkapallo

Hakeuduimme tietoisesti paikkoihin, joihin miehetkin hakeutuivat. Löysimme jalkapallosta parhaan esimerkin etsiessämme symbioottisen hierarkian ja homosomaalisuuden ilmentymiä. Etsimämme veljeys ei tietenkään leijunut koko stadionin yllä, vaan rajoittuu oman joukkueen kannattajiin. (Ks. Homosomaalisuus 2.7.1)

Ottelu, johon tällä kertaa menimme oli Sarajevo-Jedins, joka pelattiin Sarajevon Kosevo-stadionilla. Se oli suhteellisen rauhallinen ottelu ja yleisöä oli vähän. Se taas oli sekä hyvä, että huono asia. Kuulimme ystävältämme (joka selvitti meille Bosnian urheilutapahtumat),

että edellisessä ottelussa serbejä vastaan oli ollut valtavasti yleisöä ja jännitteet eri kannattajajoukkojen välillä suuria. Tappeluita oli ollut paljon ja joku oli jopa puukotettu kuoliaksi.

Ottelu, jossa kuvasimme, oli siis (miellyttävän) tylsä ja rauhallinen. Suurta draamaa ei ollut, mutta katsojia oli kuitenkin jonkin verran. Saimme liikkua vapaasti eri katsomoiden välillä, mikä ei varmaankaan olisi ollut niin helppoa täydemällä stadionilla. Nyt vain kävelimme kameroinemme itsevarmasti juoksurataa pitkin toiseen katsomoon kenenkään puuttumatta asiaan. Kamera antaa oikeutuksen.

Menimme kuvaamaan jalkapalloa ensimmäisellä matkallamme. Ottelussa pelasivat Mostarin muslimijoukkue Zrinjski (kroaateilla on tietysti oma joukkueensa ja suurempi kenttensä) ja joku koillisbosnialainen joukkue. Päädyimme ensin aivan väärään katsomoon, kaikki action ja tosfanit olivat meitä vastapäätä. Siellä laulettiin ja hurrattiin; meno näytti ja kuulosti villille. Puolijajalla onnistuimme suostuttelemaan itsemme toiseen katsomoon, vaikka lippumme olivat jo käytetyt.

Katsomo oli täynnä miehiä, nuoria ja vanhoja. Taisimme nähdä kaksi tyttöäkin, mutta olo oli yksinäinen satapäisen mieslauman keskellä. Erätaun aikana kaikilla oli aikaa suunnata huomionsa meihin ja huudella kysymyksiä, kuten "Where are you from, what are you doing, where are you staying, can we take a picture of you?" lakkaamattomana vyörynä. Vyötimme henkiset panssarimme ja syöksyimme päin miesmerta. Ainoa kilpemme oli kamera, joka sekini toimi lähinnä kontaktin luojana.

Huomio tuli myös monessa eri muodossa. Suurin osa pojista ja miehistä tyytyi huutelemaan ja kyselemään ja laukomaan juttujaan bosniaksi. Muutamat halusivat ehdottomasti kuvata meitä joukkueensa fanihuivi kaulassa, mihin suostuimmekin. Olihan kohtuullista, että kuvaajastakin saa ottaa kuvan. Yksi erittäin kovassa humalassa oleva mies kuitenkin alkoi löysäillä vyötään, veti housunsa puolittankoon ja näytti meille persettä. Jos perseennäyttämässä on nyanseja, sanoisin, että hän teki sen hyvässä hengessä. Kaikilla oli hillittömän hauskaa.

3.8 Muut pelit

Seurasimme myös rauhallisempia lajeja. Ulkona pelattava shakki oli yksi kohteistamme. Muihin lautapeleihin verrattuna se on sosiaalista toimintaa, sillä suuren pelilaudan luo kerääntyä lähes päivittäin joukko miehiä (ja vain miehiä). Ison laudan lisäksi pelattiin

*Ylh. Biljardisali, Durrës 2005
Shakkipeli, Sarajevo 2005*

päivällä pikkulaudoilla shakkiruudukkoa ympäröivillä penkeillä. Illalla peli keskittyi suurelle laudalle. Halusimme kuvata peliä myös hämärtyvässä Sarajevon illassa. Tunteen olivat pinnassa tässäkin pelissä ja ikä ja tyyneys näytti olevan eduksi.

Albaniassa ohitimme illalla mahtavan näköisen Biljardisalin. Sen suuret ovet olivat avoimia ja sisältä kantautui pallojen kilahtelu. Hienoa paikassa oli kuitenkin kalpeanvihreät rapistuneet seinät, joilla roikkui miesten ripustamia lippuja ja julisteita. Erityisesti pisti silmään takaseinän Iso-Britannian lippu, jonka keskellä komeili Bulldoggi kädet ristissä ja sen yllä olevassa viirissä luki "honour&loyalty". Pelaajat olivat lähinnä keski-ikäisiä ja sitä vanhempia miehiä. Päätimme palata paikalle seuraavana iltana kameroiden kanssa.

Teimme niin ja kaivoimme kameramme kasseistamme jo ulkona. Emme tienneet puhuisiko kukaan paikalla olevista englantia ja näin saisimme asiamme esitettyä kielimuurista huolimatta. Herätimme

tietysti huomiota sisään tullessamme, mutta se tapahtui kohteliaalla tavalla, miesten iästä johtuen. Hämmästyseksemme eräs pelaajista osoittautui oikeaksi englanninkielen taituriksi ja puheen lisäksi hän muistutti muutenkin suuresti tv:stä tuttuja brittiherrasmiehiä. Saimme siis kuvata ja rupertella mieleemme mukaan. Muutama muukin osasi sanasen englantia, mikä vielä kevensi tunnelmaa.

Biljardisalin kaltaiset ympäristöt olivat vahvasti miesten itselleen luomia tiloja. Seiniä saattoivat koristaa hevijulisteet tai alastomien tyttöjen kuvat. Tilat olivat muuten karuja, niissä oli vain välttämätön. Tässä tapauksessa Biljardipöydät, muutamia tuoleja pöytineen, baaritiski ja TV urheilun katseluun täyttivät tarpeet. (Ks. Kohta 2.7)

Irfani Colakovicin vastaus tekstiviestimme seuraavan päivän kuvausajasta: Ok. In the morning or afternoon... Tonight?

3.9 Poikkeavat menetit

Halusimme kuvata miehiä heidän luonnollisissa ympäristöissään. Emme siis juurikaan vaikuttaneet siihen, missä heidät kuvasimme. Kuvasimme siellä, mistä miehiä löysimme. Tästä poikkeuksen tekee Mostarin turistiopas Irfan Colakovic, jonka hankimme malliksemme.

Irfan oli ystäväme Aidan serkku. Aida ei ollut nähnyt Irfania vuoteen, mutta sanoi hänen olevan meille täydellinen kuvattava (/kuvottava): panostaa ulkonäkönsä bodaamalla, ihonmyötäisillä paidoilla, kohtuuttomalla geelin määrällä ja hän tuntisi Mostarin kuin omat taskunsa. Saimme Aidalta numeron johon soittaa sen jälkeen, kun hän olisi ensin varoittanut Irfania tekstiviestillä. Soitimme Irfanille ja hän oli heti juonessa mukana, sopi tapaavansa meidät

ja asia oli sillä selvä. Aida vain ei ollut ehtinyt vielä kertoa Irfanille suomalaisista valokuvaajista, eli hänellä ei ollut aavistustakaan kuka hänelle oli soittanut ja tulisi kuvaamaan viikon päästä.

Erinäisten mutkien päästä lopulta tapasimme, mutta jokin Irfanissa oli muuttunut. Hän oli itsevarma ja käyttäytyi kuin maailman komein mies, hänelle vain oli tapahtunut jotakin. Hän vaikutti masentuneelle, tukka repsotti ylipitkänä, geelistä ei tietoaakaan. Kiloja oli kertynyt, naama kukki ja hänen mielialansa vaihtelivat reilusti. Olimme kuitenkin sopineet kuvaavamme häntä ja päätimme toteuttaa vain yhden kuvaideoistamme. Halusimme kuvata hänet vuoren rinteellä, Mostar taustallaan, olihan hän turistiopas. Kuvasta tuli onnistunut ja kummallinen. Vähän niin kuin koko kohtaamisemme Irfanin kanssa.

3.10 Kuvat, joita emme koskaan saaneet

Meillä oli molemmilla reissulla mielessä paljon kuvia, mitä haluaisimme saada. Totta kai tilanteet olivat aina yhtä yllättäviä, joten emme pitäytyneet kovin tarkkaan suunnitelmassamme. Halusimme kuvaamisemme elävän olosuhteiden mukaan. Seuraavaksi kerromme tilanteista ja kuvista, jotka meillä oli mielessämme ottaa, mutta joita eri syistä johtuen emme saaneet koskaan taltioiduiksi.

3.10.1 Katseiden yhtälö

Ensimmäiseltä matkalta jäi ainakin kaksi hyvin mieleenpainuvaa itsenäistä ja yksittäistä kuvaa, josta turhaan haaveilimme. Toiseen liittyi äänikin. Ensimmäinen kuva lähti katseesta. Tarkoituksenamme oli silloin saada napattua "se" katse mieheltä. Katseen taltioiminen levisi muihinkin objekteihin. Bosnian kadut ovat täynnä kulkukoiria ja kissoja, joita kuvasimme toisinaan paremman puutteessa. Koetimme taltioida myös niiden katseen. Tämän kaiken yhtälö oli halu saada täydellinen kuva, jossa kauniisti sommiteltuna koira

Sankarivalokuvaaja Karoliina Paatos ottaa Kotorinlahden haltuunsa.

katsoo miestä, joka katsoo kissaa, joka katsoo ohi lentävää lintua, joka sillä sekunnilla katsoo kameraa. Emme saaneet lähellekään tämän tasoista kuvaa.

3.10.2 Bussilastillinen miehiä

Toinen kuva, se johon kuuluisi äänikin, liittyi jalkapalloon. Bosnialle jalkapallo on kuin jääkiekko Suomelle. Lajin suosio näkyy yhtäläillä pienissä kuin isoissakin kaupungeissa. Jopa Mostarin linja-autoasemalla soi taukoamatta koväänisistä Bosnian jalkapallojoukkueen kannatuslaulu.

Olimme Mostarissa kävelemässä kotitalollemme läheisen liikenneympyrän Rondon kohdalla, kun aloimme kuulla outoa ääntä. Se voimistui ja voimistui, ja aloimme tunnistaa sen mieslauman ääneksi, joka mölyää stereona jotain, joka kaukaisesti olisi tunnistettavissa urheiluun liittyväksi kannatushuuteluksi. Yhtäkkiä liikenneympyrään pöllähti linja-auto, joka oli täynnä miehiä, joista osa roikkui ikkunoista puolialastomina. Meteli oli valtaisa, kuten järkytyksemmekin. Linja-auto kiersi muutaman

kiekon liikennemyyrässä ja jatkoi sitten matkaansa. Hiljaisuus laskeutui Rondon ylle ja kamera lepäsi tyytyväisenä kassin pohjalla. Myöhemmin koetimme futismatsien jälkeen odotella Rondolla, jos sama tapahtuisi uudelleen. Ei tapahtunut.

3.10.3 Miehet ja eläimet

Yksi ikimuistoinen hetki Sarajevon vanhassa kaupungissa jäi taltioimatta taas kameran ollessa hautautuneena laukkuun. Kävelimme kujalla, jota reunustivat pienet kauppakojurakennukset, joiden seinustoilla oli penkit, joilla ihmiset tapaavat istuskella. Yhdellä tällaisella penkillä istui kaksi sikaniskaista, isoa muskeli miestä katsellen ohikulkevia ihmisiä. Kujaa pitkin tuli vanhahko nainen, joka talutti Rottweiler urosta. Koira näytti leveine rintakehineen ja liiallisine massoineen penkillä istuvien miesten koiravastineelta. Miehet huomasivat koiran, eivät sen kuljettajaa. He tuijottivat ja kehuivat uteliaan innokkaina ohikulkevaa eläintä. Miesten asennotkin muuttuivat. Heidän sisällään selvästi heräsi jotain ylpeyttä ja kunnioitusta tuosta ohi vaappuvasta maskuliinisuuden valioyksilöstä. He olivat kohdanneet vertaisensa.

Toinen samantapainen hetki Sarajevossa: Kaksi jättimäistä miestä taluttaa uhmakkaasti kahta jättimäistä Rottweileriä. Kukaan näistä vastaanantulijoista ei ole varsinaisesti treenattu, vaan idea on olla mahdollisimman suuri (läski ja massava). On väitetty, että mies alitajuisesti alkaa kasvattaa itseään tuntiensa maskuliinisen ylivoimaisuutensa uhatuksi feminiiniselle. Kun kerran on todettu naisen ja miehen älyllisesti olevan tasavertaisia, on miehen voitava pitää edes ruumiillinen valtansa.

3.10.4 Hieno paikka

Toisinaan joku paikka oli niin upea, että siinä oli kerrassaan pakko kuvata jotakuta. Tällaisia olivat esimerkiksi Mostarin silta iltavalaistuksessa tai laskevan auringon valo eräällä kadulla

David, Mostar 2005

Sarajevossa. Silloin oli vain mentävä paikalle haluttuun aikaan ja odotettava sopivan mallin osumista kohdalle. Aina niin ei tietenkään käynyt, mutta esimerkiksi Kuva Davidista Mostarin silta taustallaan oli kyllä odottelun arvoinen.

Sarajevossa oli muutamia paikkoja, joiden eteen olisimme halunneet istuttaa miehen. Paikat olivat mielestämme tärkeitä merkkejä kaupungin historiasta. Näin saisimme liitettyä nykypäivän ja merkittävän menneisyyden. Emme kuitenkaan halunneet korostaa liikaa sodan jälkeä, vaan kuvissa mies olisi tietenkin pääosassa ja kuvan punktumina, kun taas sodan jäljet olisivat pelkkää taustaa, kulissia.

Joissakin paikoissa päivystimme tiettyinä kellonaikoina saadaksemme täydellisen valon, mutta aivan liian usein emme löytäneet ketään tarpeeksi kiinnostavaa ihmistä silloin malliksemme. Tietenkin meillä olisi ollut mahdollisuus sopia jonkun kanssa kuvausajasta ja -paikasta, mutta Irfanin jälkeen koimme sen liian raskaaksi. Emme halunneet luoda malleihimme kestävämpiä kontakteja puhelinnumeroiden vaihtamisineen.

3.10.5 Haaveet ja saavuttamattomat kuvat

Kotorissa Montenegrossa oli satamaan ankkuroituna iso, hieno paatti, jonka kannella hääräili paidattomia miehiä. Ajattelimme ohi kulkiessamme, että noita meidän täytyy ehdottomasti kuvata, mutta kun emme silloin kuvanneet, eivät miehet enää sen jälkeen ilmestyneet laivalle. Bändiäkin koitimme päästä kuvaamaan, ja kaveriamme Damiria toiminnassa. Hän on koko ikänsä harrastanut vuori- ja luolakiipeilyä. Damir oli juuri mennyt naimisiin ja oli liian kiireinen uuden vaimonsa kanssa (Kroatiassa), joten se siitä.

Tyylistä poiketen olisimme tahtoneet mukaan yhden houkutuslintukuvan. Eli toinen meistä olisi seissyt tai kävellyt kadulla, ja toinen olisi taltioinut ohikulkevien miesten reaktioita. Sillä olisimme saaneet dokumentoitua ja todeksi näytettyä, kuinka tuijotus ja huutelu käytännössä tapahtuvat. Tästä olisi myös voinut tehdä videon.

Ainoa merkittävä puute työssämme on tiukkojen lähikuvien puute. Meillä on vain muutamia lähikuvia kasvoista. Intensiivinen ja intiimi miehen katse olisi sekä yksittäisenä että sarjana voimakas kuva. Mutta emme ole lupuneet toivosta, koska vaikka meillä ei

tällä hetkellä ole kuvia miehen katseesta läheltä, meillä luultavasti seuraavan kuvausmatkan jälkeen on.

Haaveenamme oli saada Albaniassa kuvatuksi mieheksi muuttunut nainen. Kyse ei ole niinkään transseksuaalisuudesta kuin patriarkaalisuuden perinteistä. Meidän harmiksemme (?) ilmiö on varsin harvinainen, eivätkä kaikki paikalliset edes tiedä sen olemassa olosta. Kytäsimme "silmä kovana" albaanimiehiä, josko joku heistä olisikin ollut tällainen nainen, Sworn Virgin.

Sworn virgins

Albanian (ja paikoitellen muunkin Balkanin) syrjäseudun vuoristokylissä elää edelleen vanhoja perinteitä ja sääntöjä noudattavia yhteisöjä. Yhtenä ilmiönä on naisen sukupuolen vaihtaminen mieheksi, jos perheellä on ainoastaan tyttölapsia tai kaikki pojat ovat kuolleet. Tässä tapauksessa täytyy määrätä suvun perinnön jatkaja ja saaja. Perintöä ei voi saada nainen, koska nainen ei voi omistaa perheen omaisuutta, ja koska hänet jopa lasketaan osaksi omaisuutta, joten jonkun (yleensä vanhimman) tyttäristä täytyy muuttua mieheksi. Päätöksestä lähtien hän alkaa pukeutua kuin mies, leikkaa hiuksensa kuin mies, hänen nimensä muuttuu ja hän alkaa käyttäytyä kuin mies. Vaikka "naisen" täytyy mieheksi muuttuuaan lupautua myös ikuisen selibaattiin ja samalla lapsettomuuteen, mieheksi muuttuminen voi olla monille helppoa. Silloin nainen saa pääsyn kaikkeen sosiaaliseen elämään, mihin naisilla ei normaalisti ole lupaa. Normaalisti naisen tehtävä on hoitaa kotia ja lapsia, eikä hän maleksi tai istuskele tai vietä aikaa julkisilla paikoilla, koska se on ainoastaan miesten oikeus. Oikeuksien lisäksi hän joutuu myös velvollisuuksiin, kuten osallistumaan mahdolliseen sotaan tai sukujen välisiin verikostoihin. (Lonely Planet: *Eastern Europe, When a Woman Becomes a Man*, s. 52). Suomentanut Johanna Kannasmaa

Johanna toimii "lumemallina" valotusta mitatessani.

Olemme kuvanneet kaikkia (kuvattavia) melko avoimesti. Olemme joko kysyneet lupaa tai tehneet selväksi sen, että kuvaamme. Myöntymyksensä voi osoittaa muutoinkin kuin sanallisesti. Yleisesti ottaen miehet olivat vain mielissään, korkeintaan ihmeissään, siitä että kuvasimme heitä. Ristiriitaiseksi tilanteen teki, että halusimme kuvata kaikkein ällöttävimpiä tyyppjejä. Jos joku oli mukava ja asiallinen, eikä ollut laittanut kiloa geeliä päähänsä, hän yleensä myös käyttäytyi ja näyttäytyi asiallisesti, eli tylsästi. Meidän tuli löytää itserakkaimmat ja rasvaisimmat tyytit ja lähestyä heitä. Pyytää lupaa, osoittaa huomiota ja vielä hymyillä päälle kauniisti, kun he olivat suostuneet kuvattaviksemme. Itse pyrimme toimimaan mahdollisimman suoraan, ehkä vähän kaunistellen totuutta.

4. KOKEMUKSELLINEN OSIO

4.1 Itsensä voittaminen

Aiheesta ja kuvausmetodista johtuen matkamme ovat olleet täynnä itsensä voittamista sekä itseään vastaan toimimista. Kuka täysjärkinen ihminen (nainen) haluaa asettaa itsensä yli sadan miehen huutelevan huomion kohteeksi ja vielä vastapalvelukseksi jakaa huomiotaan kuvaamisen muodossa. Vaikka kamera voikin toimia kilpenä, kokohaarniska olisi siinä tilanteessa tervetullempi vaihtoehto. Toisaalta taas emme olisi voineet raavain miehinä toteuttaa tätä samaa projektia, lähestyä näitä ihmisiä niin vapaasti, ellemmme olisi kaksi vaarattoman näköistä tyttöä (Balkanilla meitä luultiin jatkuvasti 5-10 vuotta nuoremmiksi, kuin olemme).

4.2 Miesten hulluus

Miesten "hulluus" ensimmäisellä matkallamme yllätti meidät täysin. Emme voineet käsittää rakennusmiehiä, jotka nähdessään meidän kuvaavan heitä, heittivät paitansa pois ja tekivät apinamaisia eleitä. Silloin tuntui onnekaalle, että työmaata reunustivat metalliaidat joiden tarkoitus oli tietenkin pitää asiattomat työmaan ulkopuolella. Onneksi aita toimii kahteen suuntaan.

Elämästämme tuli jatkuvaa suunnittelua. "Jos tänään menemme tänne kuvaamaan, emme voi enää mennä sinne uudelleen, sillä meidät tunnetaan jo siellä ja saamme liikaa kiusallista huomiota." Etsimme vaihtoehtoisia reittejä, jotta meidän ei tarvitsisi kohdata kuvaamalla villitsemiamme miehiä enää toistamiseen. Huomion rohkaisemina heistä tuli oikeita maanvaivoja ja on henkisesti todella rasittavaa kuluttaa aikaansa epätoivottujen ihailijoiden loitolla pitämiseen.

Välttely-yrityksemme toimivat yleensä, mutta toisinaan kohtaamisilta ei voinut välttyä. Rakennusmiehet esimerkiksi kiersivät rakennuksilta toisille. Vaikka me emme muistaneetkaan joka jannua, jota olimme kuvanneet, meidät oli huomattavasti helpompi tunnistaa. Kaksi ulkomaalaisen näköistä pientä tyttöä kameroinen ei kuitenkaan ollut niin tavanomainen näky esimerkiksi Mostarissa. Varsinkaan vaeltelemassa kaupungin katuja päivästä toiseen.

Toisinaan miesten reaktiot olivat kuin huonosta komediasta. Kun aamutuimaan raahustimme bussiasemalle toppavaatteisiin kääriytyneinä, pipot syvällä päässä rinkkoja ja laukkuja kantaen, emme varmasti millään mittapuulla olleet helkeä näky. Kuitenkin uninen kadunlakaisija, joka ei äänestä päätellen ollut vielä sinä aamuna kertaakaan avannut suutaan, raakkui ruosteisesti "Ciao, ciao..." vihjailevalla äänellä. Ei siinä tilanteessa voinut muuta kuin revetä nauramaan, niin koomiselta se kuulosti. Tästä päättelimme, että meidän ei tarvitse ottaa huomiota itseemme, niin hyvässä kuin pahassakaan. Kyseessä oli vain reaktio, joka tuli niin syvältä selkärangasta, että kyseessä oli mitä ilmeisimmin automaatio, eikä tietoinen prosessi.

Sarajevo on Bosnian suurin ja kansainvälinen kaupunki. Siellä meno ei ole aivan samanlaista kuin pienemmissä kaupungeissa ja ihmiset ovat tottuneempia ulkomaalaisiin. Kuitenkin saimme sielläkin osaksemme suhteetonta huomiota. Meille ei koskaan selvinnyt mikä näitä ajoittaisia kohtauksia synnytti, mutta kiistattomia ne olivat. Olisiko synnä voinut olla tapamme käyttää pipoa ja lapsia vai kenties se, ettemme olleet 180-senttisiä valkyrioita?

Paikalliset naiset pukeutuivat pääsääntöisesti meitä huomattavasti provosoivammin. He uskaltuivat ulos minihameissa ja stiletikorissa. Myös farkkumuoti oli hyvin ihonmyötäistä ja välillä huomasimme itsekin tuijottavamme kuin hypnotisoituina jonkin naisen korkealla keikkuvaa ja mielikuvituksellisin leikkauksin korostettua takamusta. Nämä naiset olivat syntyneet ja kasvaneet vallitsevassa kulttuurissa ja olivat ilmeisen tottuneita miehiltä saamaansa huomioon, odottivatkin sitä.

Pienemmissä kaupungeissa, kuten Mostarissa, jotkut paikallisista (tyttö)ystävästämmekin olivat kuitenkin tympääntyneitä miesten käytökseen. Heitä se rasitti ja kyllästytti. Heidän mukaansa tilanne oli sama kaikkialla Sarajevon ulkopuolella. Jos uusi tyttö/nainen tuli kaupunkiin, hän väijäämättä sai osakseen huutelua ja tuijotusta. Ulkomaalaisuudella ei tässä suhteessa ollut väliä. Bosnia on kuitenkin köyhä maa ja ihmisten toimeentulo tiukoilla. Välillä seuraamme pyrkivillä miehillä oli selvästi kuvitelmia rikkaista ulkomaalaisista, jotka kenties tarjoaisivat maasta ja ahdingosta ulospääsyn. Opimme pian karistamaan seuraan lyöttäytyjien väärät luulot, jonka myötä kiinnostus seuraammekin usein onneksi lopahdi.

Suomalainen mies, 50 v, naimisissa, 2 lasta:

"Kai kaikki... tai melkein kaikki miehet tykkää katsella muita naisia. Miehen luonto on sellainen. Varsinkin kuumat kesäpäivät kaupungissa on joskus aivan mahdollottomia. Naisia on kaikkialla vähissä vaatteissa, ja tissejä, säääriä ja keinuvia takapuoilla. Miehen aivot vaan pakosta reagoi sellaiseen, haluaa sitä tai ei. Ne on kuin joku valvontakamera, joka etsii koko ajan lihaherkkuja. Vaimo vaan joskun ärtyy tosi pahasti, kun saa mut kiinni siitä hommasta. Silloinkin, kun ollaan yhdessä liikkeellä. Sille se on samaa kuin uskottomuus."

4.3 Poliisiasema

Heti ensimmäisenä päivänä Sarajevossa Johannalta varastetaan lompakko. Lompakossa menee paitsi rahaa, myös kaikki kortit. Tästä eteenpäin pidimme todella hyvää huolta ainoasta jäljelle jääneestä muovirahasta. Meiltä yritetään varastaa (ja huijata rahaa) myöhemminkin, mutta olemme alituisen epäluuloisia. Yksi käynti poliisiasemalla riitti. Poliisiasemalla näimme myös hyvin konkreettisesti sukupuolen performatiivisen luonteen. (ks. kohta 2.2).

“Kukaan ei tunnu ymmärtävän englantia poliisiasemalla. Meitä tuijotetaan. Muutama poliisi poukkoilee ja koettaa löytää kielitaitoista kollegaa. Lopulta löytyy poliisimies, joka lupaa viedä meidät toiselle asemalle kyydissään. Pääsemme poliisiautoon, jännää!

Auton kaartaessa risteyksestä uudelle poliisitalolle aukeaa eteemme poliisimiesten joukkio. Meitä tuijotetaan. Minua vituttaa korkkari-hame yhdistelmäni. En haluaisi nousta autosta, koska en voi nousta sieltä kuin yhdellä tapaa. Yksi korko, yksi sääri, hups, koko paketti! Olen ihan varma, kuinka meidät kyydittänyt mies nauttii tilanteesta. Kävelen katse maassa ulkoven tukkivien poliisien läpi. Olen vihainen itselleni, kun en voi vastata normaalina katseisiin, tai edes kävellä pystypäisenä.

Sisällä laitoksessa tilanne ei helpota yhtään. Meille naureskellaan. Meitä vilkuillaan. Meistä puhutaan matalalla äänellä. Jokainen sentti minusta on koodattuna poliisimiesten verkkokalvoille. Röökki palaa ja poliisit hierovat pamppujaan. Oikeasti.

Karoliina levittää ison Sarajevon kartan poliisien eteen ja selvittää missä rikos tapahtui, koska poliisit eivät tiedä, missä internet cafe ”Yes!” sijaitsee. Poliiseja ei kiinnosta kaupunkinsa kartta, kun samalla voi nuolla katseellaan skandinaavitipuja. Lopulta pääsemme katseiden alla kipeämään portaita huoneeseen, missä varkaus kirjataan ylös. Poliisit luulevat, että sukunimeni on Eeva-Maria. En jaksaa välittää, kunhan se on kirjoitettu oikein. Karoliinan nuttura on huonosti, mutta vaatisi suurta rohkeutta avata ja pöyhöttää oljenvaaleaa, pitkää tunkkaa.

Hikoillen, ahdistuneena ja hysteerisenä poistumme asemalta ja päätämme mennä lähimpään baariin rauhoittavalle oluelle. Ylittäessämme tietä, kuuluu takaa varovainen tööttäys. Poliisipaku, josta kuuluu vaimeana kiimaisen poliisimiehen huuto: ”Vvouu-u-ou...”

Albania, Durrës 2005

5 VAIKUTUKSET

5.1 Hegemonioista ja rooleista

Projektimme on saanut meidät katsomaan ympäristöämme uusin silmin. Mies- ja naistutkimuksen tullessa tutuksi, merkkejä heteroseksuaalisesta hegemoniasta ja vallan katseesta alkaa nähdä kaikkialla. TV-sarjan sivulauseessa naisen elinympäristöksi määritellään koti ja heti perään tulee mainos, jossa nainen joutuu jättämään kaverinsa ja palaamaan kotiin keksinhimon yllättäessä. Median maailmassa sukupuoliroolit ovatkin usein hyvin konservatiivinen ja perinteistä jakoa ylläpitävä. Kun uskonto ei enää kerro meille, kuinka meidän tulisi hyvän naisen ja miehen roolia toteuttaa, niin media – ja mainonta erityisesti – tekee sen.

Miehet eivät ole ainoita, jotka määrittelevät naisen paikan. Usein naisen suurin alistaja on nainen itse. Ensin luetaan naistenlehdistä (media) kuinka ollaan hyvä nainen, opitaan ”naisdiskurssi” (puhutaan VAIN henkilökohtaisista asioista ja valitetaan miehistä) ja sitten toteutetaan sitä omaksuttua naiseutta niin hyvin kuin osataan. Emme tiedä ketä tällainen tyhjänpäistäminen palvelee, mutta uskomattoman rasittavaa se on. ”Shoppailen, siis olen”, on joidenkin ystävättäriemme motto.

Valta vaikuttaa kaikkialla. Mitkään tekemme eivät ole vallan ulkopuolisia. Jo vallan tiedostaminen saattaa saada meidät toimimaan toisin tai ”väärin” joissain tilanteissa. Emme välttämättä seuraa odotettua kaavaa hankkia puoliso, talo, lapset ja koira, vaan ymmärrämme, että se on vain yksi mahdollisuus muiden joukossa. Joskus voi myös olla lohdullista tiedostaa, että meihin kohdistetut odotukset ovat nekin vain yksi toimintatapa.

Jos opiskelupaikka yliopistossa ei aukeakaan, tai puolisoa ei vielä kolmekymppisenä ole löytynyt, ei sen tarvitse olla

maailmanloppu. Vaihtoehtoisia tapoja toimia ja elää on löydettävissä yhteiskunnassamme ja yllättävän moni muukin rikkoo näitä

tottuja kaavoja. Niitä vain ei usein nähdä, koska ne eivät ole vallitseva idean mukaisia. Hegemonioiden olemassaolo olisi hyvä tiedostaa siksikin, ettei itse tulisi pönkittäneeksi näitä hegemonioita ”enemmän kuin on tarpeellista”.

Ihmisten ilmentämät roolit vaihtelevat kulttuureittain. Suomessa ”mies ei vaatteilla koreile” ja liiallista kammun käyttöäkin on pidetty epämiehekkäänä. Bosniassa taas miehet laittautuvat siinä missä naisetkin; sukupuolta tuodaan esiin eri tavoin kuin Suomessa. Naiset pukeutuvat paljastavampiin ja meikkaavat enemmän. Miehet käyttävät ihonmyötäisiä paitoja, koruja ja paljon geelä hiuksissaan. Suomalainen näyttää kalpealle ja väröttömälle tässä seurassa. Vaikka molemmissa kulttuureissa arvostetaan kauneutta, sen ihanteet ja esittämistavat ovat erilaiset.

5.2 Tasa-arvosta

Suomi on monella mittapuulla tasa-arvoinen maa. Naisilla on tasa-arvoinen kouluttautumisen mahdollisuus ja mahdollisuus toimia muillakin kuin naisten aloilla. Nainen voi olla taloudellisesti itsenäinen ja miehestä riippumaton. Naiset määräävät itse kenen kanssa menevät naimisiin, jos menevät. Naiset voivat vapaasti liikkua kaduilla – yölläkin – suhteellisen turvallisesti. Naista kuunnellaan. Suomalainen nainen on kansainvälinen harvinaisuus ja ilmeisesti suomalainen mieskin on ”salliessaan” sen.

Havahduimme matkallamme siihen, että tasa-arvo nähdään eri maissa eri tavalla. Törmäsimme asenteisiin, joissa itsenäinen nainen nähtiin hankalana ja dominoivana. Miesten mielestä miehellä oli kuitenkin oltava lopullinen päättävä valta parisuhteessa ja yhteisissä asioissa. He eivät siis kokeneet suomalaista naista suomalaisen

miehen kanssa tasa-arvoiseksi, vaan näkivät suomalaisen miehen olevan naisten alistama. Samanlainen käytös eri sukupuolilla tulkitaan siis eri tavoin. Tällainen roolijattelu on suomessakin yleistä ja itsekin syylistyimme siihen turhan helposti.

Suomessakin on vielä matkaa tasa-arvoon ja tokko sitä koskaan saavutetakaan. Todellinen tasa-arvo edellyttäisi, että sosiaaliset sukupuolet nähtäisiin tasa-arvoisina ja että molemmilla olisi yhtenevät mahdollisuudet. Tällä hetkellä nuoret naiset tekevät päätöksiä miehiä huomattavasti enemmän. Naisvaltaisilla aloilla palkkaus on miesaloja heikompaa ja naisten uralla eteneminen mieskollegoja epätodennäköisempää. Jo koulussa kiltit tytöt jäävät vähemmälle huomiolle kuin villimmät pojat, joihin opettaja ”joutuu” kiinnittämään huomiota ja joille annetaan enemmän anteeksi.

Syyt tasa-arvon saavuttamattomuuteen ovat tietysti moninaiset, mutta suuri syy on koko yhteiskunnan rakenteessa. Meidät kasvatetaan pojiksi ja tytöiksi ja roolin mukaista käytöstä tuetaan ja siihen kannustetaan. Pojat kasvatetaan rohkeiksi ja reippaiksi, tytöt kilteiksi ja siisteiksi. Miesten suurin päämäärä on tulla menestyväksi ja varakkaaksi, naisten menestyviksi, kauniiksi ja saada lapsia. Tämä on tietysti raaka yleistyminen, mutta näin valta toimii. Haluamme sitä, mitä meidän halutaan”haluavan. Haluamme citymaasturin ja 300 m² asuinpinta-alaa, vaikka meillä ei olisi niihin varaa ja vähemmälläkin tultaisimme toimeen.

Bushido Club, Sarajevo 2005

Työmme on herkistänyt meidät meitä kaikkialta ympäröivälle sukupuolittavalle vallalle. Ei ole tuomittavaa haluta kasvattaa parta tai pukeutua kuin nainen (ainakaan jos nämä halut eivät yhdisty samassa henkilössä). Arveluttavaa siitä tulee, kun jotain toimintaa perustellaan sukupuolella. Ärsyttävää taas tilanteissa, kuten eräässä pelissä jossa kysymykset oli jaoteltu *miesten* ja *naisten* kysymyksiin.

Miesten kysymykset käsittivät kaiken yleisen ja kodin ulkopuolisen; naisille oli jätetty siivoustarvikkeet ja muu kodinhoitoon liittyvä. Jos tämä heijastaa miesten ja naisten todellisuutta, kumpaan ryhmään itse haluaisit kuulua?

Mies ja meri, Dubrovnik 2005

48

Emir, Banana Bar, Mostar 2005

5.3 Työmme valokuvan kentässä

Työtämme voisi luonnehtia “subjektiiviseksi dokumentarismiksi”. Se ei edusta taidekuvalle ominaista käsitteellistä ja/tai rakennettua kuvaa. Kuvaustyyliimme on suora ja konstailematon, eivätkä kuvat silloin vaadi pysähtymistä ja analysoimista katsottavakseen ja ymmärtämiseksi. Kuvat itsessäänkin noudattavat hetkellisyydessään ja visuaalisessa maailmassaan kuvajournalistista tyyliä.

Kuvamme voisi nähdä jonkinlaisen kokeellisen reportaasin kuvituksena Balkanin machokulttuurista. Kokeellisen siksi, että kuvat eivät dokumentaarisesta luonteestaan huolimatta pyri kertomaan puolueettomasti totuutta (mitä se ikinä onkaan), ja kokonaisuutena ne muistuttavat enemmän näyttelyyn asetettavaa sarjaa kuin lehden aukeamille koottua jutun kuvitusta.

Aluksi ensimmäisellä matkallamme koetimme tyyllisesti lähestyä aihetta Martin Parrin hengessä. Toisella kuvauskerralla ei valokuvallisia esikuvia enää ollut. Projekti kuitenkin ennen kaikkea lähti liikkeelle omakohtaisista kokemuksista, joten annoimme niiden herättämien tunteiden johdattaa kuvaamistamme. Emme kokeneet tarpeelliseksi lähteä tutkimaan, kuinka miehiä tai mieheyttä on kuvattu aikaisemmin. Lähestyimme aihetta enemmänkin negaation kautta: emme halunneet toisintaa sotakuvastoa. Tiesimme suomalaisten näkevän alueen uutiskuvien pohjalta, joten halusimme ehdottomasti tuoda alueelta esiin jotain uutta – elämänmakuista todellisuutta.

49

6 LOPUKSI

Muistamme edelleen ensikosketuksemme Sarajevosta: ajamme taksilla Teemun ja Samin kanssa lentokentältä kohti keskustaa. Joka puolella ympärillämme näky pommitettuja ja ammuttuja pieniä talonpuolikkaita ja mustuneita pilvenpiirtäjän rankoja. Emme osaa suhtautua näkemäämme, mutta tunnemme voimakkaasti ja paljon: empatiaa, surua, kauhua, mielenkiintoa, innostusta...

Olemme saaneet näiden kolmen vuoden aikana nähdä Bosnian nousevan betonimurskasta takaisin taloiksi ja teiksi. Alun empatia ja kauhustelu ovat jääneet sitä mukaa kun alue, ihmiset ja kulttuuri ovat tulleet tutummiksi. Kummallisella tavalla maasta on tullut meille tärkeä. Esimerkiksi vannoinme jonain päivänä vielä kävelevämme uudelleen rakennetulla Mostarin sillalla – ja jonka sitten viime syksynä lähes hervottomina pääsimme rituaalimaisesti ylittämään.

Vaikka sodan läsnäolo on Bosniassa ilmeinen, sen helposti unohtaa paikan päällä. Sen sijaan alkaa kiinnittää huomionsa muihin asioihin: miesten machoiluun, todella mustaan huumoriin,

ihmisiin ja kulttuuriin, joka eroaa omastamme monella tapaa, mutta yllättäviäkin yhtymäkohtia löytyy. Asiat arkipäiväistyvät ja tavallinen elämä nousee tärkeimmäksi ja kiinnostavimmaksi. Mielenkiintoiseksi tulee se miten ihmiset kohtaavat ja käyttäytyvät tässä kulttuurissa.

Halusimme kuvata alueen elämää ja ihmisiä ja kuin itsestään päädyimme kuvaamaan machoilevia miehiä. Ilmiö oli tässä mittakaavassa meille ennestään tuntematon ja niin päällekyävä, että vaati mielestämme välitöntä käsittelyä. Löysimme siitä mielenkiintoisia ja hullunkurisiakin piirteitä. Kuvatessamme päädyimme paikkoihin, jotka muuten olisivat jääneet meille täysin pimentoon. Mustavalkoinen lähtökohtamme kuvata tuijottavia machoja sai väkisin uusia sävyjä löytämiemme ihmisten ja erilaisten tilanteiden kautta.

Projektimme ei ole vielä ohi. Serbian ja Makedonian machot ovat vielä kartoittamatta ja monta hyvää kuvausideaa käyttämättä. Viva la machos!

LÄHTEET

- Ahokas, P., Lahti, M., Sihvonen, J. (toim.) 1993. Mieheyden tiellä. Maskuliinisuus ja kulttuuri. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja, Jyväskylä.
- Dragulic, S. 2005. Eivät tekisi pahaa karpäsellekään –sotarikolliset tuomiolla. Like, Keuruu.
- Dyer, R. 2002. Älä k atso! Seksuaalisuus ja rotu viihteen kuvastossa. Vastapaino, Tampere.
- Foucault, M. 2000. Tarkkailla ja rangaista. Otava kirjapaino Oy, Keuruu.
- Hall, S. 1999. Identiteetti. Vastapaino, Tampere.
- Hänninen, H., Latvanen, M. 1992. Verikekkerit. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Lautela, Y., Palo, J. 1992. Jugoslavia – Kansakunta, jota ei ollut. Vap-kustannus, Helsinki.
- Lehtonen, M. (toim.) 1995. Aatamin puvussa: liianilla Hemingwaysta Königiin. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Lehtonen, M. 1995. Pikku Jättiläisiä. Vastapaino, Tampere.
- Lyykikäinen, P. (toim.) 1995. Subjekti. Minä. Itse. SKS, Helsinki.
- Pulkkinen, T. 1998. Postmoderni politiikan filosofia. Gaudeamus, Tampere.
- Sipilä, J., Tiihonen, A. (toim.) 1994. Miestä rakennetaan – Maskuliinisuuksia puretaan. Vastapaino, Tampere.
- Virtanen, J. 2 004. Kokonainen mies. Kirjapaja Oy, Pieksämäki.

KIRJALLISUUS

- Antola, J. 1998. Mustat lesket. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Barthes, R. 1985. Valoisa huone. Suomen valokuvataiteen museon säätiö, Helsinki.
- Dragulić, S. 1994 Balkan Express: katkelmia sodan toiselta puolelta. Kääntöpiiri, Helsinki.
- Friedman, F. 1996. The Bosnian Muslims: *Denial of a Nation*. Westview press, Colorado.
- Hämeen-Anttila, J. 2004. Islamin käsikirja. Otava, Keuruu.
- Kinnunen, T. 2001. Pyhät Bodarit. Gaudeamus, Helsinki.
- Komulainen, K. (toim.) 2002. Sukupuolitetut rajat, *Gendered Borders and Boundaries*. Joensuun yliopisto, Joensuu.
- Lodenus, P. (toim.) 1996. Balkanin palapeli. Suomen rauhanliitto, Helsinki.
- Lonely Planet, Eastern Europe 2005, Lonely Planet Publications Pty Ltd.
- Lovrenovic, I. 1998. Bosnia: *A Cultural History*. Saqi books, London.
- Miljenko J. 2005. Buick Rivera. Gummerus kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Rutanan, R. 2002. Serbia, *European sairain mies*. Gaudeamus kirja Oy, Tampere.
- Rossi, L.-M. (toim.) 1995. Kuva ja vastakuvat: sukupuolen esittämisen ja katseen politiikkaa. Gaudeamus, Helsinki.
- Rossi, L.-M. 2001. Kuvista toisin sanoin: feministikatsojan näkökulma. Lasipalatsi, Helsinki.
- Rossi, L.-M. 2003. Heterotehdas: televisiomainonta sukupuolituotantona. Gaudeamus, Helsinki.
- Sacco, Joe. 2004. Safe Area Gorazde. 3. painos. Fantagraphics Books, Kiina.
- Seppänen, J. 2001. Katseen voima. Vastapaino, Tampere.
- Siltala, J. 1994. Miehen kunnia. Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu.
- Vänskä, A. 2002. Näkyvä(i)seksi, *Tutkimuksia kuvien sukupuolikulttuurista*. Taidehistorian seuran julkaisuja, Vaasa.
- West, R. 1942. Black Lamb and Grey Falcon – *a journey through Yugoslavia*. Canongate Books, Edinburgh.

